

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Det här verket har digitaliserats i ett samarbete mellan Litteraturbanken och universitetsbiblioteken i Göteborg, Lund, Umeå och Uppsala.

Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den tolkade texten kan innehålla fel.

Därför bör du visuellt jämföra den tolkade texten med de scannade bilderna för att avgöra vad som är riktigt.

Om du anser dig ha upphovsrätt till detta material, ber vi dig vänligen kontakta Göteborgs universitetsbibliotek.

The digitisation of this work is a collaboration between The Literature Bank and the university libraries in Gothenburg, Lund, Umeå and Uppsala.

All printed text is OCR processed into machine readable text. This means that you can search the document and copy its text. Older documents with print in poor condition can be hard to process and may contain errors. Compare the interpreted text visually to the scanned image to determine what is correct.

If you believe you own the copyright to this work, please contact the Gothenburg University Library.

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

LUNDS
UNIVERSITET

UPPSALA
UNIVERSITET

UMEÅ UNIVERSITETSBIOTEK

3597956

UMEÅ UNIVERSITETSBIOTEK

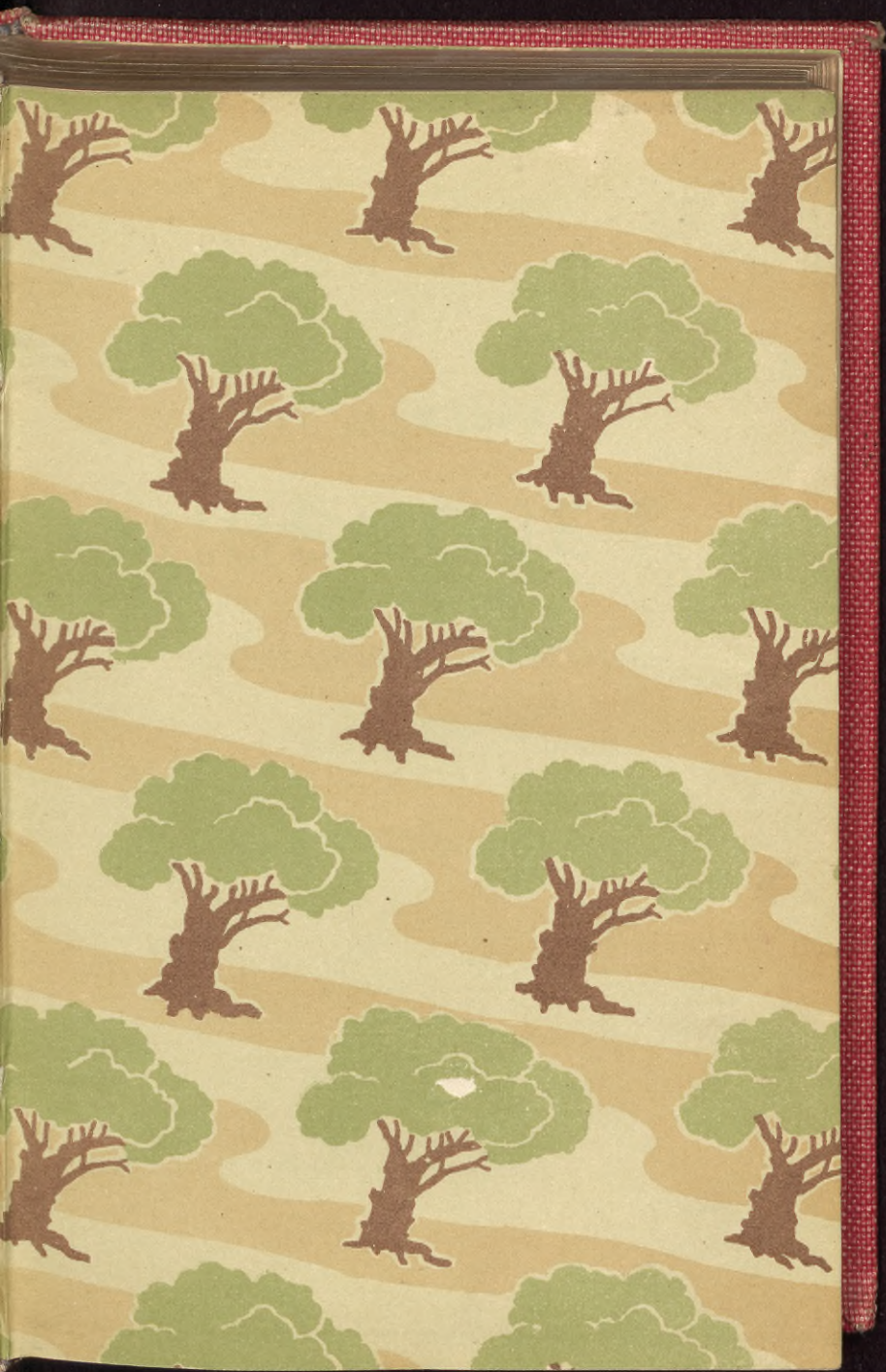

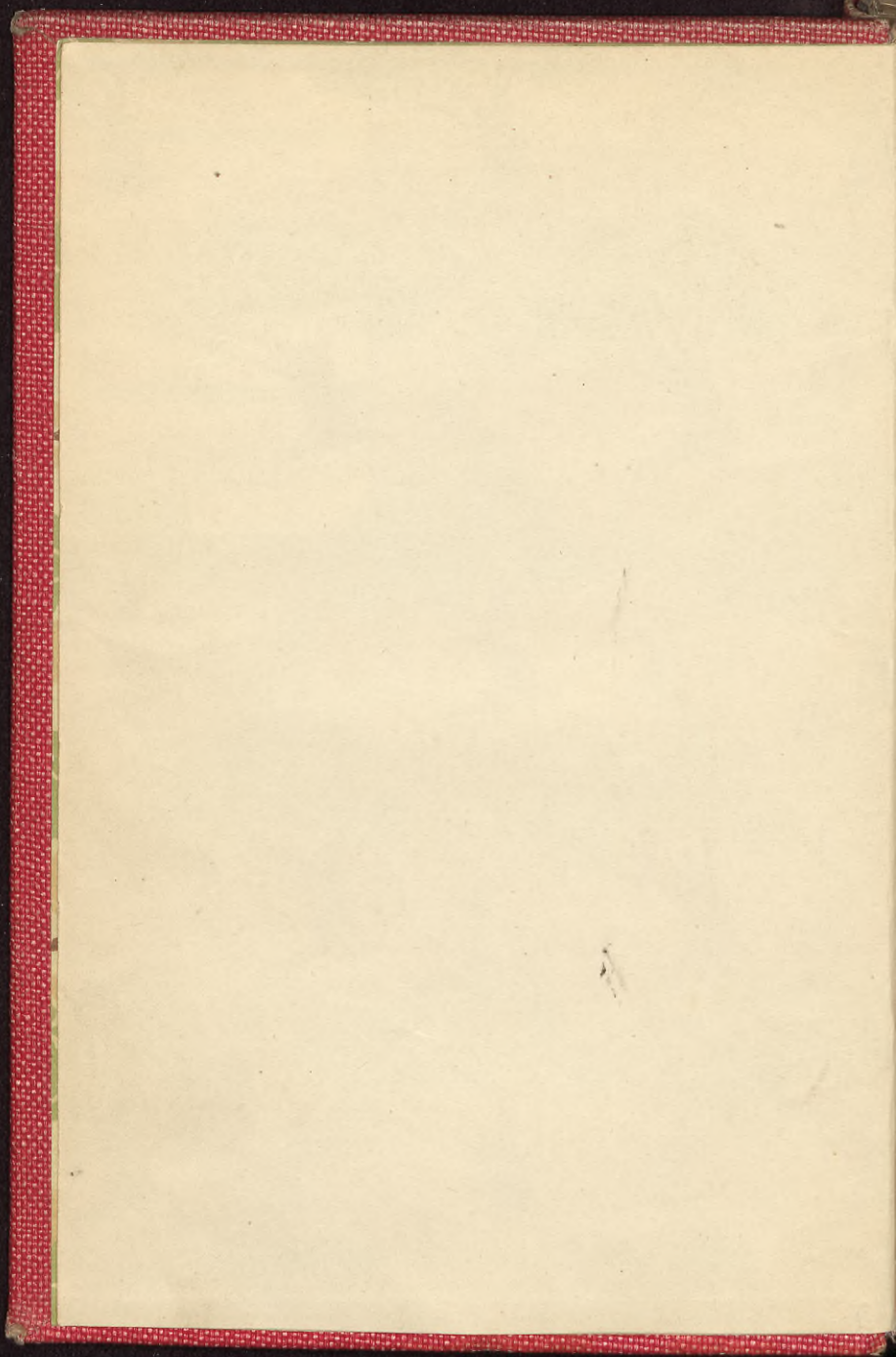
3597957

Umeå
Universitetsbibliotek

87163 : 1-2

*Folke Isakssons
boksamling*

OM
DET ALLMÄNNA
MISSNÖJET,

DESS ORSAKER OCH BOTEMEDEL

AF

AUGUST STRINDBERG.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

MISSTÄNKT

STOCKHOLM.
A.L.B. BONNIERS BOKTRYCKERI 1884.

Inledning.

Efter att i fyra månader ha lefvat i franska republiken, som är en idyll mot kejsardömet, och der hemtat många lärdomar, anträdde jag en resa till Schweiz, dels för att hvila, dels för att känna behaget af att lefva i ett land der folket styr sig sjelft och aflönar sin valde ordförande med 12,000 francs om året, der folket försvarar sig sjelft och der ett anständigt uppförande icke är så sällsynt, att det behöfver särskildt utpekas genom yttre kontramärken i lysande färger, och, ännu en sak, der naturen är af den öfverväldigande beskaffenhet, att den trotsat alla

civilisationens attentat. Man har visserligen fått ett hål i Mont Cenis, men Alperna äro ännu lika höga, sjöarne lika blå, och luften troligen lika ren som för tusen år sedan.

Nåväl! Vid gränsen möta oss gendarmer och tullbetjening. Alltså »ordning och ekonomi»! Efter att i Lausanne på ett andra klassens hotell ha blifvit serverad en tvångstable-d'hôte på åtta rätter mat, hvilket gaf en hög föreställning om landets välstånd, gick jag till en behöflig hvila. Efter ett par timmars sömn väcktes jag likväl af trumslag. Klockan var då mellan elfva och tolf på natten och hela huset kom i rörelse. Derpå hördes skott. Troende att elden var lös sökte jag komma till visshet härom, men erhöll den upplysningen, att bullret härledde sig af de om dagen hållna »valen» till kantonrådet, och sedan jag lugnats med den underrättelsen att de »liberala» segrat gick jag ånyo till sängs. Följande morgon gick jag ut i staden. Husväggarne voro här och der beklustrade med proklamationer i olika färger. Alla började med: Citoyens! Den som var undertecknad med de »oberoende liberale» vädjade till patriotismen och dylikt och tycktes vara nära slägt med våra »verkligt frisinnade», d. v. s. konservative. Den som var undertecknad »demokrater» gick på sak och hade siffror. Så här ungefär: Kantonen Vaud har omkring 200,000

innevånare och betalar i skatter 4,500,000 frcs samt ökar ändock skulden! Är det för mycket? *Ja!* Kantonen Vaud har 200,000 innevånare och öfver 2,000 embetsmän! Äro de för många? *Ja!* De som vilja en revision af författningen rösta på den demokratiska listan!

Segern var alltså hos de konservative!

Jag gick förbi en kyrka längre fram på dagen. Vid porten stodo några karlar och utdelade trycksaker. Det var listor till komplotteringsvalet, och röstningen företogs inne i kyrkan der altaret fordom varit; det var nu borta, ty kyrkan var »reformerad». I kyrkan träffade jag den skomakare, hos hvilken jag några ögonblick förut handlat. Han var mycket missnöjd med valet föregående dag och sade att landet ruinerades af embetsmän; uppgaf sig ha hört att Sverige var ett mycket lyckligt land, hvilket jag utan att vara öfverdrifven patriot bejakade. Jag gick derpå in i en boklåda för att skaffa mig litteratur om det nuvarande Schweiz. Men man hade ingenting om det nyare Schweiz, men deremot en hel mängd om Vilhelm Tell. Slutligen hittade jag på disken: Lausanne's polisreglemente, på 192 sidor. Det var alldeles som vårt! Kanske värre! Jag bläddrade och fann ett kapitel om kyrkogårdar, deri hvarje medborgare förbjöds att låta sköta grafven af annan än kommunens trädgårdsmästare. Närings-

friheten tycktes inskränkt, ty ingen fick borsta stöflar (i gathörnen) utan en personlig tillåtelse af styrelsen, efter en taxa à 20 centimer för skor, 30 för stöflar. Den som vill slagta sin häst (äfvén för egen räkning) skall först vända sig till polisinspektören, som skall konstatera djurets helse (närmare bestämdt i sex paragrafer). Vidare: tio paragrafer om *Kalf-polisen* (La police sur les veaux!!!) hvaraf tredje paragrafen lydde:

»Vid en kalfs födelse bör egaren, antingen han är böjd att uppföda den, döda den eller sälja den, om födelsen underrätta boskapsinspektören inom 48 timmar, och gifva honom ett detaljeradt signalement på kalven.»*

När man har så mycken omtanke om kalvarne, tänk då hur man skall omhulda menniskorna! Och det gör man också! De behandlas som barn och därför bli magistrarne också så dyra. Att åka nedför vissa branta backar är belagdt med plikt på 6 francs, oak-

* För att icke bli misstänkt för dikt måste jag citera källan:

»Arrêté du 15 Décembre 1857 concernant la police sur des veaux.

Art. 3. A la naissance d'un veau, le propriétaire, qu'il ait l'intention de l'élever, de le tuer ou de le vendre, devra aviser de cette naissance l'inspecteur de bétail de la commune dans les 48 heures, et lui donner le signalement détaillé du veau.»

tadt hvem som helst kan se att en störtad häst och en afbruten hals skulle bli den naturliga plikten.

Men vidare: i boklådan funnos politiska karrikatyren. Jag frågade fruntimret som förestod butiken hvad de skulle betyda.

— Åh det är bara de missnöjda, svarade hon. — Ni ha alltså också missnöjda? — Sådana finnas öfverallt, svarade hon. — Det var rätt svaradt!

Här finnes också en profkarta på missnöjen. Missnöje med den dyrbara styrelsen och det myckna styrandet, yttrande sig i proklamationer och karrikatyren. Missnöje med ekonomin, yttrande sig i arbetarnes fordran på arbete, understöd och dyr fattigvård. Missnöje med alltsammans, hela tillvaron, hvilket yttrar sig i stundliga tankar på himlen, många yttre gudstjenster, anslag på väggar af »Kom till Jesus» o. d. Ja man har till och med missnöje med reformerna, som man nyss helsat med jubel. Dödsstraffet, som afskaffades 1874 har blifvit återinfördt i en del kantoner och de andra hålla på med petitioner om dess upptagande! Industrin är missnöjd, ty den saknar afsättning, jordbruket emedan jorden ger så litet. Boskapsskötseln likaså. När nu detta skett på det färskaste trädet i hela Europa, hvad skall då icke ske på alla de torra? Behöfver jag tala om Rysslands nihilism, Tysklands soci-

alism, Englands fenier, Frankrikes anarkister, och — tors jag tala om Sverige? Det finnes optimister, yrkesoptimister, som genom börd, vana, ställning och konjunkturen se sig oförhindrade att förneka missnöjet. De tala om telefoner, konsumtionsföreningar, höga arbetslöner, oljefärgstaflor och lättade kommunikationer, de peka på banker (som icke ramlat), välgörenhetsinrättningar (med pietism och förödmjukelser), om elektriskt ljus (som förstör ögonen och förlänger arbetsdagen — för arbetaren), likasom icke allt detta vore idel yttningar af ett feberaktigt jagande efter ett bättre. De tala om afund, liksom om icke afunden vore en sida af rättskänslan, de tala om oförnöjsamhet, ty de tro att människan lefver bara af bröd! De förstå icke i sin sjelfvisshet att andra kunna lida, därför att de sjelfva äro oberörda af allt som lider omkring dem, de ha aldrig känt den ammoniakaliska luften, den får andas, som ser allt lågt upphöjas, allt naturvidrigt lofvas, allt bestående prisas; de ha aldrig känt opinionens unkna bolstrar tryckas mot munnen, de ha aldrig sörjt sig sjuka öfver det lönlösa arbetet för framåtskridandet, der det är som att röra i en myrstack ena dagen och komma igen den andra och se att allt är hopplockadt; de ha aldrig känt sig olyckliga, så olyckliga som den, hvilken en dag vaknar upp och finner sig inspärrad bland

dårar, hvilka alla ha den fixa idén att de arbeta för eget och andras väl, men i sjelfva verket knoga på sin undergång. Hvad värre är: de väpna sig med nya vapen och förfakta, att det bestående är en följd af utvecklingen och sålunda berättigadt, men glömma, att ett sjukligt anlag också kan utvecklas ända till sjukdom, utan att sjukdomen därför är något godt.

Jag lemnar optimisterna och återgår till de missnöjda! Jag vill antaga för denna gång på försök att vi alla äro sjuklingar och vill behandla oss derefter; jag vill icke tro att några elaka menniskor ha förgiftat oss, jag vill icke tro att några brottslingar finnas som kunna göra oss alla så ondt, då de dermed ju skada sig sjelfva! Jag vill hellre tro att det är felaktigheter i inrättningarne, äfven om jag derigenom gör mig skyldig till ett ännu värre brott än att angripa personer, nämligen att angripa samhället; och hvad värre är, äfven om jag skulle råka in i en bevisnings-cirkel som lyder så här: det är samhället som förstört menniskan, men menniskan har skapat samhället. Hvems är skulden?

Härur kan jag endast reda mig genom att lemna frågan om skulden och blott se på saken; det vill här säga orsaken till det allmänna missnöjet.

Att jag ser bara svart är icke sant, ty jag har botemedlen i bakfickan och skall taga fram dem i sinom tid, ehuru med föga hopp om att de skola bli använda. Att jag hemtat dem från sådana män som Rousseau *, Spencer, Mill, talar ju godt för dem, i synnerhet hvad Rousseaus medikament beträffar, ty de ha ju den stora obestridliga fördelen att vara gamla och, hvad bättre är, pröfvade — snart i hundra år! Att jag sjelf analyserat dem under loppet af tio år betyder väl icke så mycket, men att jag tror på dem, det fredar mitt samvete, då jag går att föreskrifva dem.

* Det är en egendomlig företeelse att hvarje förslag till förbättring i människornas vilkor, som går ut på ett naturenligt behandlingssätt, genast anses kullkastadt bara man säger: det är ju Rousseau! Och ändå: det är ju Rousseau som vi lefvat på i 100 år; det är han som »gjort» franska revolutionen, det är hans Emile som gjort om uppfostran, det är han som gjort om romantiken (huru förfuskad den än blifvit), det är han som gjort 1848 och det är han som skall göra framtiden.

Samhället, som nu i våra dagar får bära skulden till mensklighetens lidanden, företer verkligen en anordning, som minst sagdt kan kallas upp och ner vänd, och visar så många motsägelser, att man knappast kan tro att det uppkommit på naturlig väg, hvilka misstankar också ha bekräftat sig.

Staten uppger sig ha till ändamål att befördra framåtskridande, utveckling, att arbeta på allas väl. För att uppnå detta ändamål uppletar staten alla de personer som gjort sig fördelaktigt kända för att vilja hindra utvecklingen och sätter dem att styra. Staten håller till och med en statstidning, der hvarje medborgare som söker befördra utvecklingen stämplas som en brottsling, der allt som för det ännu i växten stående släktet är heligt, stort och välsignelsebringande smädas, hånas och dras ned i smutsen. Den nyare filosofien erkänner endast ett slags brott

såsom brott, och det är brott mot naturen. Den som söker hindra den naturliga utvecklingen är den enda veritabla och alltså största brottslingen, då ju också hans förbrytelse drabbar hela släktet, under det mördarens, tjufvens i vanliga fall endast drabbar en eller ett par individer. Nu har så tillgått att staten uppsöker, utmärker och belönar alla dessa brottslingar, hvilka jag, enligt mitt försöksantagande att människan är jemförelsevis oskyldig, vill kalla dårar. När staten drifver sådana satser i praxis, är det så underligt att hela släktets föreställningssätt blifvit upp och ner vändt? Det finnes något som kallas »socialt anseende». För att vinna detta måste man, följdriktigt nog, söka på allt sätt motarbeta utvecklingen, göra sig känd som en förföljare af alla förbättringsförsök, och göra sig döf för alla de nödrop orättvisan framkallar. Det första sålunda en man har att göra är att afhända sig det sociala anseendet; men derigenom beröfvas ju hans ord hvarje vigt, ty samhällsmedlemmarne äro så förgiftade af fördomarne, att de icke tro på en mans ord som afsagt sig det sociala anseendet. Så insnärjdt i motsägelser är hela samhällslifvet, och därför står också den enskilda personens tänke- och verksamhetssätt i den blodigaste motsägelse mot samhällsmänniskans, den offentliga personens.

Det fins också något som kallas politik. Politik betyder stundom ett svekfullt förfarande

för att vinna något. Men politik betyder äfven alla åtgöranden som befordra samhällets välfärd. Nu menar yrkes-styrelsen att samhällets välfärd (politiken) icke får omhänderhafvas af hvar man. Vi hafva nyligen med sorg sett huru en ärlig och varmhjertad framstegsman varnat arbetarne för att syssla med politik, det vill säga sin nästas välfärd. Hvad skall detta betyda? Vi ha sett huru skalder, som, så länge de roade allmänheten med skådespel smickrande för nationalfåfången och rörande likgiltiga ting, uppbyro en halft gudomlig dyrkan, men hvilka så snart de togo befattning med frågor om nästans väl och ve, hånades och smädades och ansågos som fallna storheter. Är detta också samhällets skuld? Vi måste svara ja, ty det är ju samhället som förstör menniskan och vi måste ju beklaga i stället för att anklaga. Nu skola vi i stället för att beklaga söka förklara huru detta förvända uppkommit och måste därför skärskåda samhället.

Först en bild som belyser, om den ock icke bevisar. Den moderna trädgårdskonsten, som älskar abnormiteter eller missbildningar, har nyligen börjat pryda våra parker med varieteter af våra vanliga trädslag, hvilka utmärka sig genom ett missbildadt yttre. Jag finner sålunda i experimentalältets årskatalog och priskurant en varietet af almen som är lågväxt och har slokande grenar som tårpilen, hängasken m. fl. Sådana varieteter kallas vanligen pendula. Nu säger man

att, efter som trädgårdsmästaren icke tuktat till dem i denna façon, de äro naturliga och alltså inga missbildningar. Men hur hafva de då uppkommit! Vanliga vildväxande almen är ett träd som kan blifva åttio fot högt; träffas nu det unga trädets topp af en stormil och blir afbruten, eller kommer en insekt och med sina bett rubbar kärleus läge inne i stammen, så kan det inträffa att en topp eller en gren tar riktningen nedåt i stället för uppåt och trädet fortfar att utveckla sig — nedåt. Så kommer trädgårdsmästaren och tar ympqvistar af missbildningen, sätter dem på lämpliga andra stammar och gör sålunda missbildningen konstant. Med detta vill jag sålunda visa, att en utveckling kan för det första störas af tillfälliga rubbningar, och för det andra kan rubbningen bevaras och utvecklas. Så menar jag tillgått med samhällets utveckling och den första störande rubbningen var arbetets för långt utsträckta delning. När hvarje människa tog en bit, en detalj för sig, blef han utmärkt färdig i den detaljen, men krympling i alla andra, och vi äro duktiga specialister, från leksaksfabriksarbetaren i Nürnberg, som tillbringar hela sitt lif med att måla rocken på tennsoldaten, till den lärde filosofen, som kan Grekernas och Romarnes filosofer på grundspråket, men icke kan läsa Spencer därför att han ej lärt engelska; vi äro utmärkta i hvar sin detalj men äro dåliga samhällsmänniskor. Vi äro genom

specialiseringen så angripna af andliga yrkessjukdomar, att vi ej förstå hvarannan oaktadt vi tala samma språk. Se vi icke hela utvecklingsarbetet i våra dagar försiggå under en sådan förbistring att vänner hugga hvarandra och fiender gå arm i arm; se vi icke välmenande känsliga själar arbeta på samhällets ofärd och till och med taga martyrskapet, allt med den brinnande tron att de göra väl, ja att de äro »sända» till och med för att rädda människorna ifrån förderfvets inbrytande flodvåg! Hvad vållar detta? Jo, att de inkastats genom födseln i en samhällsklass der man varit van och inlärd att tänka, tala och se på det sättet. Genom att bilda samhällsklasser har människan förlorat förmågan att öfverskåda det hela, och det är endast genom att utgå ur samhället, genom tillfällig isolering man så småningom kan kämpa mot det ärfda och inuppfosttrade åskådningssättet och se det hela, och det var icke för ro skull eremiten drog sig undan verlden när han ville tänka öfver verldsplanen. Genom att oupphörligt se verlden från en samhällsklass synpunkt får hjernan slutligen den benägenheten att öfverskatta sitt och endast anse sitt berättigadt, och därför finnas också lika många tycken som sinnen. Af alla de stora frågorna på dagordningen anse sålunda arbetarne sin vara den enda som kan lösa samhällsfrågan, bönderna sin, qvinnan sin, tjänstfolket sin och dock kunna alla dessa frågor endast lösas i sitt

sammanhang med alla andra. Jag tillhör icke något politiskt parti, har inga partipassioner som förblinda mig, men tror, efter att ha varit inne i alla klasser, från tjenarens (som informator) till embetsmannens, att jag fått se sakerna från en mängd synpunkter, har sedan i böckerna verifierat och justerat mina omdömen och slutligen i ensamheten sökt reda hvad jag left och lärt. När jag således går att yttra mig om samhället, är det icke därför att jag känner mig fullt kompetent dertill, men därför att jag anser mig lika berättigad dertill som de, hvilka hafva anseende af att vara kompetenta, och jag gör det dessutom som en pligt, tung men bindande.

* * *

Samhället indelar sig sjelft af naturen i två genomgående klasser: de outhärliga och de outhärliga (de närande och de tärande). Den första stora tänkare som gjorde det ekonomiska samhället till föremål för vetenskap, de Quesnay, och hvilken kallas nationalekonomiens grundläggare, benämde dessa grupper de produktiva och de improduktiva. Att sedermera ett parti anser Adam Smith ha vederlagt denna indelning betyder icke detsamma som att den förra meningen är vederlagd, och skulle jag räkna mig till någon skola, skulle det vara till den Fysiokratiska som de Quesnays kallas, ty den

har det ovederläggliga för sig, nemligen naturen och det verkliga förhållandet.

Om vi anse att menskliga lifvets första uppgift är att underhålla tillvaron, så äro de hvilka frambringa tillvarons hufvudvilkor — mat, kläder, husrum och bränsle de oundgängliga. Så länge nu de oundgängliga bytte sins emellan af varor, som den ena orten saknade och den andra egde i öfverflöd, så funnos ännu inga samhällsklasser. — Men när mellanhänder befördrade bytet uppstod en handelsklass, som intet frambragte, och med handelsklassen uppstod städer, med städerna lyx, med lyxen nöd och nöden uppfann alla dessa konstgjorda sysselsättningar som när de äro som bäst, såsom vetenskap och litteratur, endast gå ut på att återställa det naturliga tillståndet eller införa surrogater för de naturalster eller naturkrafter som antingen uttömts genom lyx eller blifvit nerlagda. Det kostar på den andliga högfärden att höra det hon äter bondens bröd, men hon gör det likafullt. Genom denna arbetsdelning föddes hos de icke-producerande klasserna så småningom den origtiga föreställningen att bonden var en tjänande broder och hans arbete blef ringaktadt. Hvarje improduktiv samhällsklass åt sig in i den meningen, att han var i en undantagsställning som befriade honom från arbetet och hvarigenom han stod öfver den klass som arbetade under honom. Huru dessa föreställningar ur-

artat, nedärfts, och gjort samhället till ett sådant förbistradt Babylon i våra dagar skola vi se genom att betrakta de andliga yrkessjukdomarne, som de i våra dagar visa sig. Vi skola dervid på samma gång se huru de stridiga intressena uppkommit, hvilka slita samhället och göra hvarje operation så olidligt smärtsam. Vi skola dervid upptäcka, att indelningen umbärliga och oumbärliga sammanfaller med kulturmenniskan och naturmenniskan, eller icke alltför strängt taget stadsbon och landtbon, och det är just der frågan stramar som värst i våra dagar, icke blott i vårt land, utan i alla länder, och det är der som striden står. För att undvika de förhatliga benämningarne närande och tärande vill jag begagna naturmenniskan och kulturmenniskan, med det förra namnet menande den egentliga befolkningen, landtfolket, som gjorde landet till ett land genom jordens odling, den enda eröfring som erkännes (och hvilken äfven finnes gå igen i inmutningslagen, som dömer nödigt att jag inom viss tid bearbetar grufvan jag upptäckt på andras mark om jag skall få bli egare till den andres jord), med det senare menande stadsbon, arbetaren, som för den intet producerande stadsbon förvandlar till lyxartiklar eller nödvändighetsartiklar de råämnen som tagas ur naturen, embetsmannen som »styr» och »förvaltar», artisten som roar, vetenskapsmannen som upplyser om miss-

tag och våld på naturen eller upptäcker nya utvägar då de gamla äro stängda, o. s. v.

Bonden, hvilken anses ha stannat i utvecklingen (den sjukliga nemligen), är den som minst begagnar sig af arbetsdelningen och är därför egentligen en motsats mot stadsbon, och han skulle, om ej det »sociala anseendet» funnes, aldrig känna sig tryckt, och han skulle aldrig vara olycklig eller i nöd om han aktade sig för att skapa nya behof. Han har i regel en stark kropp, god helsa och godt förstånd, och öfvergår derigenom kulturmenniskan såsom genomsnittsmenniska. Hans sinnen äro oförstörda; hans öra är icke förderfvadt af gatubuller, men genom iakttagelser så skärpt, att han kan höra på längre håll än stadsbon; hans öga är oförderfvadt och han behöfver sällan glasögon; hans nerver äro mindre känsliga och han är derigenom besparad en mängd lidanden som kulturmenniskan är underkastad, ju mer ju högre hon står; hans blod är sundt och han lider icke af blodbrist, om ock hans föda är knapp, ty hans hjernförbränning är icke så stor, och hans friska luft och naturenlige lefnadssätt gifva honom icke anledning till onödiga nattvak och utsväfningar, som den olycklige stadsbon måste tillgripa för att skaffa sig någon illusion i sin stenpyramid, der han är lefvande begrafven. Man har bland annat vant sig att anse bonden som en ointelligent natur med låga själsförmögen-

heter, och man blygs icke i staden tala om hans låga ståndpunkt. Fordras då mer intelligens att sätta hufvudet på knappnålen än att veta när man skall plöja och så, hvilket beror på en hel mängd noggranna iakttagelser öfver meteorologiska fenomen som icke stå i Almanackan eller i några tabeller. Fordras det mindre intelligens att sköta sig sjelf i alla förhållanden än att som embetsmannen sköta en bokföring, uppbära sin lön och sedan vara så hjälplös, att han icke kan tända eld i sin kakelugn en gång. Om jag skulle ta Darwin till hjälp skulle jag få alla dennes anhängare att erkänna det bonden är det fullkomligaste species af släktet menniska, för så vidt som han eger alla kroppsliga och andliga egenskaper som fordras att hålla ett kraftigt släkte vid lif. Att han af kulturmänniskan anses stationär eller konservativ därför att han stannat vid det ändamålsenligaste, det är en förebråelse som är ett beröm. Han älskar icke landtbruksakademiens opröfvade teorier, därför att han har sin praxis; han vill icke skuldsätta sig för att köpa en engelsk plog då hans gamla är lika god, om den ock tar något mera arbete, på hvilket bonden har tillgång, då pengar deremot oftast saknas. Han tröskar hellre med en slaga under de långa vinterdagarne, då folket stundom kan gå sysslolöst af brist på arbete, än han köper ett tröskverk för en 3 à 400 kronor, en summa som

motsvarar ett litet årsarrende. Han är för klok att köpa artificiella gödningsämnen med grekiska namn, hvilka i många fall icke tillföra jorden nya näringsämnen, utan endast, genom de kemiska föreningar de framkalla, påskynda näringsämnenas framforcerande ur jordarterna och därför åstadkomma hastiga resultat med åtföljande utmattning. Han är för vis att vid sin gård anställa en agronom som kan göra en kvantitativ analys på en jordart men icke köra en rät plogfåra. Och för allt detta kallar man bonden stationär. Han älskar icke att ta barnen från arbetet för att sätta in dem i kaserner, der de få lära sig judiska fabler och konungalängder, men han låter gerna farmor på lediga stunder lära barnen läsa och skriva och räkna så mycket han för sina små villkor kan behöfva. Att veta det nyttiga är godt, men att veta det onyttiga är ondt, äfven om det under nuvarande förhållanden kan medföra mera socialt anseende att säga latinska namnet på en sällsynt ört (helst utländsk) än att kunna skilja på råg och korn. Man säger att okunnigheten är en olycka. Ja, så länge den har mera anseende som känner hufvudets ben hos Pottfiskan än den som under lifvets alla förhållanden kan hjälpa sig sjelf. Man talar om bondens själsmördande sysselsättning. Jag vill påstå att det icke fins något arbete så intelligent och genom sin omvexling så litet själsdödande som bon-

dens, och detta icke minst därför, att han har de krafter till sin hjälp, hvilka skänkas med slösande hand af naturen. Han bygger sitt hus sjelf, förfärdigar sina kläder, bakar sitt bröd, brygger sitt öl, smider sin spik, skor sina hästar, förfärdigar sina vagnar, redskap, båtar, fisknät. Han är sålunda utom jordbrukare, fiskare, boskapsskötare och jägare, tillika väfvare, bagare, kock, mjölnare (understundom), skraddare, smed, sotare, sjöman (understundom), snickare, skomakare (understundom), vagnmakare och köpman. Han är tillika sin egen polis, brandsyn, kommunalman, oftast äfven läkare, och har icke alls visat sig vara oduglig till statsman när det har behöfts, och detta utan att ha tagit studentexamen. Han är ganska litet trakasserad af polisreglementen, och det välförstådda intresset afhåller honom från att i onödan bråka med grannar, ty derpå skulle han förlora sjelf genom grannens repressalier. Der han mest råkar på styrelsens ingrepp är hos presterskapet, som fordrar att han skall ega kännedom om Mose lagar innan han får gifta sig; landets lagar behöfver han ej känna, och styrelsen ser ogera att han tar någon underrättelse om dem. Med dessa mångahanda sysselsättningar, som i staden kräfver hvar och en sin man, afhålles han från att förfalla i yrkessjukdomar, och han är oftast en sund själ i en sund kropp, lider icke af griller eller sjukliga drömmar, är en

man för sig, som vet hvad han vill och icke hoppas mer än han vet, med ett ord den minst ensidiga af samhällets medlemmar, den lyckligaste och den fullkomligaste af sin art. Hans arbete är tungt, men det demoraliserar honom icke genom osundhet eller enformighet, och han glömmer icke, att han har naturens hjälp att tacka för de skördar jorden ger, ty det växer verkligen på åkern medan bonden sofver, om ock det icke växer utan att han plöjer och sår. Han känner sig därför som gäldenär till naturen eller försynen hvad han eljes kallar den, och sin skörd tar han in under festlig glädje, bara en gång om året visserligen, men med helt annat sinnelag än den buttre embetsmannen, som qvitterar sin aldrig tillräckliga lön en gång i månaden eller den förtviflade arbetaren en gång i veckan. Inga klockslag, och solen är hans ur, och lediga stunder kan han ta sig utan att det hela går sönder, och hvilan är hans största lyx. Hvarje årstid medför omvexling i hans göromål. Om vintern kör han timmer och ved ur skogen, fiskar på isen, ser om ladugården, sköter om redskapen, bygger nät i stugan, slöjdar och hvilar sig vid brasan; om våren plöjer han och sår och röjer ängar; om sommaren bergar han fodret och på hösten skördar han.

Men hans missnöje? Ja dertill återkomma vi längre fram!

Om man betraktar en individ af den klass, som framför andra anser sig ha kommit högst på utvecklingens stege, därför att hans förfäder slägte efter slägte afhållit sig från att arbeta och endast njutit urvalda näringsämnen och skyddat sig från ett kallt klimats olägenheter, så finner man, att det som mannen af börd eller ädlingen anser som sin stolthet är de hvita händerna och eljes den hvita hyn, den förnäma hållningen, smidigheten i lemmanne. Men dessa äro just tecknet på hans degeneration, ty för att vara så genomskinlig, att den låter blodkärlden lysa igenom, har huden redan förlorat sin viktigaste egenskap att skydda. Ädlingen, som skulle vara typen för arten människa genom det skydd han fått i kampen för tillvaron, är deremot motsatsen; hans fysiska egenskaper försämras genom brist på kroppsarbete och hans hjerna, som icke behöfver arbeta med omtankar för uppehälle, blir småningom ur stånd att utföra något svårare tankearbete. Derfor gå de gamla ätterna också ut, oftast också med föregående förfall.

Och kulturmänniskan i allmänhet, hvilken får anstränga sin hjerna för mycket med omtanke för näringen, hvilken eländig varelse är ej den! Förstörda nerver, hjernanemi, evig oro, dålig sömn, fruktan för dålig ekonomi och dermed skadadt socialt anseende; jägtande efter befordran, och den tärande ängslan att bli förbigången. Och kroppsligen förderfvad genom att andra göra

alla »lägre» sysslor. Han kan icke bära hem ett paket från boden, icke bädda sin säng, icke tända i sin kakelugn, och han skulle svälta ihjel vid de olagade ingredienserna till en måltid, af okunnighet om beredningssättet. Saknande de största njutningar lifvet ger, luft och ljus, måste han söka ersättningar i konstlade njutningar. En evigt tärande oro öfver att en — låt oss kalla den dumhet — är begången, måste döfvas genom musikaliskt buller, glasens klang och samqväm. Kulturmänniskan tyckes jagad af ett ondt samvete, som gör att han jemt skall ha sällskap, och hvaraf han byggt den lärosatsen att »människan är ett sällskapligt djur». Kommer han ut i den stora naturen, blir han ängslig, och skulle i en djup skog få hallucinationer om han lemnades ensam. En dunkel drift vaknar hvarje vår och han får en oemotståndlig »längtan till landet». Deraf för de förmögnare sommarnöjet. Men för att stadsbon skall trifvas på sommarnöjet måste det något litet påminna om staden; räta gångar, jemna häckar, putsadt och öfverskådligt, och nära grannar! Deraf den lille pariserkrämarens lifsdröm att arbeta ihop så mycket att han kan sluta och köpa en gård på landet.

Men vi känna alltför väl kulturmänniskans tillstånd med hennes sundhetspolis, jerntinkurer och morfinspruta, och vi skola nu se huru samhällsklasserna hafva bildat sig genom arbetets för långt drifna delning och hvilka andliga yrkesjukdomar som deraf uppstått.

Vi börja i toppen och råka dervid på en mycket gammal bekant:

Försten.

En folkförsamling anser sig behöfva en stadigvarande ordförande och väljer, inkallar och hedrar med uppdraget en lämplig eller olämplig person. Folkförsamlingen, som upphöjt privatmannen till förste, vill nu att han skall hållas fri från alla privatmannens små intressen, ger honom ett så, eljes orimligt, stort anslag att han icke behöfver tänka på sin utkomst. I egenskap af ordförande med imperativt mandat af ministrarne är han icke och kan icke vara ansvarig för regeringens, det vill säga ministrarnes, beslut; hans gerningar och person äro därför mot åtal fredade. Skulle folket ha lemnat någon magt åt försten, så skulle folket också ha gjort försten ansvarig. Som nu folket icke gifvit någon magt ifrån sig åt sin ordförande, har det icke heller ansett vådligt att låta ordförandeskapet vara ärfeligt, men deri låg ett misstag. Ty genom känslan af arf, som ursprungligen är gäfva, insmyger sig snart känslan af rättighet. En son som ärfver sin far anser sig icke ha fått något: han inträder endast i sin rättighet.

Hur kan då den af folket upphöjda privatmannen och hans efterkommande råka in i

så falska föreställningar som att de ega landet, att de ega magten och att folket är till för deras skull? Jo genom att lemna åt en person ett detaljlif, utbildades han ensidigt, och kan icke se tingen från mer än en enda synpunkt. I andra slägtledet, då den unge försten uppfostras till en undantagsmenniska, födes med alla de värdigheter och utmärkelser, som medborgaren får efter ett långt lif af arbete, uppfödes hos honom den föreställningen, att han är öfver alla andra. Alla beröringar med det verkliga lifvet förnekas honom och han blir van att se allting uppifrån. Hans väg löper jernad och krattad fram och han sluter deraf, att det är lätt att vandra på lifvets väg; han får allt sitt vetande i andra hand. Han får en årlig redogörelse om rikets tillstånd och behof, tryckt på satineradt papper, med de tydligaste siffror uppsatta af redliga män på hvilka han litar, men hvilka som han blifvit vanda att se allting abstrakt, det vill säga utan hänsyn till det verkliga lifvet sådant det är. Alla hans menskliga böjelser få underordna sig, såsom vid valet af maka, der ej hans tycke får råda, hvaraf dålig afkomma blir följden. Genom att vänjas vid att »representera» folket och på dess vägnar uppbära beröm, tar han snart, genom vanans allmagt, allt beröm åt sig personligen, och gör sig identisk med allt utmärkt som kan finnas hos nationen. Han blir sålunda en dubbelnatur, en söndergången varelse, en abstraktion, som minst

af alla duger att vara ordförande, ty han vet till sist icke hvad diskussionen gäller. Som meniska är han säkerligen mycket olycklig och förtjenar det största deltagande.

Embetsmannen,

som af naturen är en folkets tjenare, råkar oftast in i samma yrkessjukdom som försten: att han tar sin ställning som öfverordnad, då han är underordnad. Folket, af hvilket han får kost och lön och som är hans husbonde, betraktas af honom som tjenare.

Den *civile embetsmannen*, hvars stillasittande, enformiga arbete, gör honom till en knarrig, af allmänheten ganska fruktad person, har i de flesta fall tagit sysslan för lönen, ty sysslan kunde ju med sin tråkighet ej locka honom. Lönen blir sålunda hufvudsak och magtutöfningen vid sysslans skötande hans tröst; ty ett så ointelligent arbete som afskrifning skulle förnedra honom om han icke i sjelfförsvaret satte känslan af magt. Hans omtalade knarrighet är en mycket naturlig sjuklighet, härrörande af sysslans beskaffenhet, såsom då han skall sitta och svara på samma frågor dagen i ända. När han svarat samma svar hundra gånger, kommer han ju lätt på den tron, att hela menskligheten bör ha reda på saken. Domaren vänjer sig lätt vid den tanken

att han är lagen sjelf och tar åt sig personligen den helgd, som skänkes honom endast som lagens handhafvare.

Den *militäre embetsmannen*, som ursprungligen var afsedd till landets försvar, har sedan fått en annan bedröflig uppgift, nemligen att ställas gentemot eller öfver folket. Det egentliga råa i hans syssla, den kroppsliga strid, dödande eller slagtande hvad man vill kalla den, måste för menckliga blygdens skuld öfverskylas med estetiska medel: grann toalett och turkisk musik. Som under krigstid de borgerliga lagarne annuleras, får militären lätt den föreställningen att han står öfver lagen. Som hans förnämsta göromål består i att öfva trupp i lydriad, blir han sjelf en befallande och får slutligen, der allmänt militärtvång är infördt, den fixa idén att hela folket är en trupp som skall lyda honom. I fredstid blir han snart en beskedlig gendarm, som hjälper polisen att upprätthålla ordningen och får dervid just den idén, att han är stald emot folket.

Den *andlige embetsmannen* är kanske mest af alla utsatt för villfarelsen att han är en annan än en examinerad student. Hur han kan komma till den tron, att han är sänd till att tala i det högsta väsendets namn, är en psykologisk gåta, då han ju vet, att hvilken lekman som helst kan få bli prest, om han lär sig utantill de och de böckerna och låter några professorer förhöra sig.

Troligen är det väl vanan att tala i Guds person från altaret och det underliga bruket att presten skall representera Gud vid lifvets viktiga tillfällen, födelsen, giftermålet och döden, som orsakat detta. Jemför han sin egen syndiga obetydliga person med den diktade han skall föreställa, så blir han oharmonisk, och genomskådar han en dag det falska i sin ställning, så ligger olyckan nära, och han är då genom klassställning dömd till ett fruktansvärdt hyckleri, ur hvilket han knappast skall vara mächtig att rycka sig. Han är då den mest beklagansvärda af alla samhällets offer.

Huru, frågar man sig, hafva dessa skaror af embetsmän som nu utgöra tronens stöd och folkets fasa uppkommit? Hafva människorna genom kulturen blifvit så oregerliga och oärliga att man skall behöfva skriftligt på allting? Det vore ju att tala emot kulturen! — Nej, saken har sin enkla förklaring i hvad jag kallar villomeningen om det sociala anseendet. En embetsmans son kan ju icke bli annat än embetsman, ty att »stignar» det kan han ej. Nåväl, embetsmännen föröka sig de som andra och deras söner fordra bröd och socialt anseende, ja de sätta det senare öfver det förra. Alltså måste nya tjenster uppfinnas och uppfinningsförmågan är i detta fall stor. Ett stående motiv vid en ny tjensts inrättande är att folkmängden ökats! Det är ett grufligt sannt motiv och just mitt eget, om nem-

ligen med folkmängden menas embetsmännen. När människovärdet en gång blir omtaxerad och den sociala skalan blir rättvänd, så skola icke så många sökande uppträda till dessa delvis förnedrande göromål under knarriga husbönder och evigt befordringsäflande kamrater, der framkomsten är beroende på ett dödsfall eller en kamrats felsteg. De som afundas embetsmännen veta icke hvilket lif af förödmjukelser, personliga kränkningar, våldföringar på karakteren han har att utstå. Hans ställning är sämre än tjenarens, ty han kan icke byta husbonde; han har många husbönder i stället för en, han är jmförelsevis illa lönad, och hans arbete är ofta icke mera intelligent än en ladugårdspigas! Och ändå, ändå vilja så många dit! Ja det är för att vinna det der — sociala anseendet. Eller skulle embetsmännens söner ärfva predispositioner, anlag, böjelser för embetsmannayrket, hvilka icke kunna öfvervinnas? Hvem vet? Luftseglaren Sivel föddes med så afgjorda anlag för luftsegling, att han redan i skolan funderade öfver ballongers styrande, sedermera gifte sig med en luftseglares dotter och slutligen dog af qväfning 8,000 meter öfver hafsytan i ballongen Zenith.

Läkaren.

Det fins ingen som på så nära håll får se människans andliga och kroppsliga skröpligheter

som läkaren, helst då denne genom vidsträckt praktik kommer att få se in i alla samhällsklassers förhållanden. Att han icke talar om för världen allt hvad han ser, kommer dels af hans tysthetsed, dels af att han blygs på mensklighetens vägnar; men säkert skulle samhället vinna litet mera på att få del af hans iakttagelser på samhällslifvet och människan såsom samhällsmedlem än af hans lärda sjukdomsberättelser i facktidskriften. Men han hindras derifrån af de två anförda skälen, och genom att oupphörligt endast se lidanden måste han förhärda sina nerver, sätta skärm för ögonen och laga sig ett döföra.

I dag kallas han att bota en rik som har förätit sig till magkatarr och i morgon till en fattig som svultit sig till hungertyfus. Hvad skall han ordinera? Jo att den rike må äta litet mindre och den fattige mycket mer. Men hvem skall bestå den fattiges medikament när de skola utgöras af biffstek och porter? Fattigvården? Nej den består endast apotekarens pulver eller droppar, om den består det!

Hvad tänker då läkaren? Det säger han icke, men hvad han känner, det sväljer han!

Hans dubbelställning såsom välgörare, ty det är han, och hans såsom människa den der skall lefva, gör hans ställning pinsam. Han skall utöfva välgörenhet, men han skall också lefva, han måste ha betaldt. Men man kan icke be-

gära att en finkänslig människa skall ha taxa eller skriva ut räkningar. Problemet är olöst och läkarens tillvaro är prekär man kallar. För att godtgöra honom har samhället ställt honom öfver all rang liksom excellenserna. I den moderna komedien har han fått den vackraste rolen af den upplyste som genomskådat samhällseländet.

Ingen skulle emellertid som han kunna leda sjukdomarnes ursprung från afvikelser från naturen och ingen skulle som han kunna uttala domen öfver den prisade kulturen; men samhället är ett ordenssällskap som icke tillåter att någon röjer dess hemlighet. Ve den som gör det.

Läkarne hafva emellertid icke alltid, och detta till lycka, varit så tystlåtna. Hemlighetsmakeriet går undan och naturmedicinen synes numera undantränga medikamentsmedicinen. En sådan bok som till exempel *Handbuch der Gewerbe-Hygiene**, på mer än 900 sidor, har upplyst mycket om de offer kulturen kräver.

Läraren.

Han går igenom skolan; slutar den lyckligt och väl; kommer till universitetet; slutar sin examen der. Och då får han börja om i skolan igen. Kanske stanna i en skolklass och hela sitt

* Af H. Eulenburg, Berlin 1876.

lif hålla på att lära ut samma sak år ut och år in. Detta är formeln för det mest olyckliga tillstånd af enformighet. Det är som att få baklexa på en lexa som man kan; det är att stanna i växten. Otack af lärjungar, rektor som husbonde, föräldrar i bakgrunden som skylla allt på magistern; ringa socialt anseende. Kommer dertill, att han oftast får ämnen att undervisa uti, om hvilkas nytta han hyser tvifvel, så skall han icke anse sitt lif mycket värddt. Sjelf pinas han af att lära ut dumheter; lärjungarne ser han också pinas af dumheternas inhemtande, men det finnes ingen återgång. Är det kunskapsbegär som skickar barnen i skolan? Nej, det fins ingen som föds med ett osläckligt begär att få veta hur amo heter i supinum eller året när konung Sigismund dog; det är föräldrarnes harm att deras barn icke skola veta så mycket som »de andras» barn. Det är kampen för det sociala anseendet.

Köpmannen.

Köpmannen producerar intet, men påstås ge varan sitt värde genom att uppsöka och alltid kunna tillhandahålla afnämare. Genom att besitta sådana hemligheter blir han ett slags försyn för både köparen och säljaren och intar sålunda en ståndpunkt öfver dessa, som samhället

äfven medgifver honom, om han nemligen lyckas. Hans ställning blir ändå högre om varan aldrig passerar hans händer och han endast blir spekulant eller börsman. Att veta hvar man skall köpa billigt och sälja dyrt är hans vetenskap och den är väl så god som någon annan. Hvilka oblodiga strider han får utkämpa med konkurrenter, hvilka offer af personliga hänsyn, hvilket bortarbetande af finkänslighet! Han ser människorna slutligen endast såsom köpare och säljare, och stora olyckor, såsom missväxt, krig, kriser kunna stundom göra hans lycka, hvilket väcker illvilja mot hans klass.

Den märkvärdiga dikt, som kallas penningen och hvilken i större myckenhet endast förekommer hos köpmannen, har utstrukit det sociala strecket som skiljer honom från embetsmannen, och han kan mottagas i hvilken societet som helst, der till och med den fattige embetsmannen är utestängd. Då han ser att han värderas för sina pengars skull, anlägger han naturligtvis samma värdemätare på andra, dock icke alltid. Det är emellertid orättvist att kalla köpmannen obildad och säga att endast hans pengar ge honom värde. Ty hans mångfaldiga beröring med alla samhällsklasser, hans sysslände med verkligheter, hans ständigt ökade kunskap om naturalsterna och deras förekomstorter, om tillverkningsätt och nya uppfinningar håller honom vid vigör och ger honom något allmänmenschligt, kosmopolitiskt, som

gör honom angenäm i umgänget med de bättre lottade, men obehaglig för de fattiga klasserna, ty hans ställning och yrke har gifvit honom den falska åsigten, att »all fattigdom är sjelfförvållad». Att han öfverger den meningen då han tillfälligtvis blir ruinerad, visar, att åsigten blott är en klass-åsigt, en yrkessjukdom.

Sjömannen

är en arbetare åt köpmannen. Han blir så specialist på sjön att landet för honom endast blir en hamn der det fins krogar eller i bästa fall en väntande hustru. Han har till och med sitt eget språk fullt af tekniska termer, som ännu mer söndrar honom från landets bebyggare. Om det är en kung eller en drottning i landet bryr honom icke. Hans yrke, som härdar hans mod och ger honom en stark kropp, gör honom icke sällan öfvermodig, så att han anser alla som bo på land vara stackare. Detta är hans yrkessjukdom, hvilken dock icke har något vidare inflytande på samhället då han så sällan är hemma. Den enda myndighet han någon gång kommer i beröring med är redaren och polisen. Hans umgänge har något uppfriskande för kulturmänniskan, som hos honom påträffar en behaglig frihet från landbäckens fördomar. Sjömannens förakt för lärdom är bekant. Han kallar allt lärdt folk för »Abla-

tivus» och han beledsagar detta ord med ett löje, som anger, att han icke menar det skämtsamt, utan på allvar.

Handtverkaren

som tillverkar nyttigheter skulle enligt det mensklige förnuftets ordning stå öfver den som byter, men som den sociala skalan nu en gång är upp och nervänd, så sättes han under köpmannen. Många yrken fordra en lång öfnings-tid, mycket studier och stundom konst- och smak-sinne. Att hvarje handtverkare vet bestämdt huru svårt hans yrke är, men icke vet något om andras, åstadkommer oftast, att hvar och en i sitt slag anser sitt yrke som det viktigaste. Vissa kroppsliga yrkessjukdomar medfölja handtverken. Sålunda få skraddare och skomakare genom hoptryckning af bröst och underlif lung-sot och lefverlidanden. Men hvad som gör handtverkarens lif bittert är, att han ser det nyttiga arbetet ringaktadt och ju nyttigare arbetet är desto mindre aktadt, så att den som gör lyx-artiklar, till exempel guldsmeden, är mer aktad än den som gör det nödvändiga, till exempel skomakaren.

Fabrikanten,

hvilken sjelf hvarken frambringar eller förädlar, utan endast genom kapital eller kredit skaffar

råvaran, som arbetare under verkmästarens ledning förädla, står nära köpmannen, men ställes öfver handtverkaren. Kapital är hans drivvande kraft. Kapital säges vara samladt arbete, men om det är kapitalistens samlade arbete eller arbetarnes samlade arbete har man ännu icke afgjort. Arbetarne mena det senare och klaga därför öfver fabrikantens stora vinster och deras egna små. Det är på denna mark den stora striden om kapital och arbete står. Arbetaren har sin strejk, men till strejken fordras kapital och därför kommer striden i sista hand att föras mellan kapitalen. Det är ett bedröfligt borgerligt krig detta, och de skarpaste hufvuden och de bästa hjertan hafva ännu icke kunnat formulera sjelfva stridsfrågorna, ty så inveckladt är samhällsproblemet vordet. Att magten ingriper och ställer sig mot arbetarne är orätt, ty det uppskjuter frågans lösning och ger kapitalet ett sken af våldsmagt.

Fabrikanten är en jemförelsevis ny samhällstyp och har något odecideradt i sin fysionomi, i synnerhet när han drifver en rörelse hvars teknik han icke känner, ty då får han lätt utseende af att vara slafegare, helst då han vädjar till våldet för att hålla arbetarne kvar vid platsen och derigenom förnekar arbetarens rätt till fritt aftal. Och dermed öfvergår jag till

Arbetaren,

dermed menande hufvudsakligen fabriksarbetaren, lemnande handtverksgesällen till en annan gång.

Arbetaren är utan tvifvel den mest olycklige af alla samhällets medlemmar, ty hans ställning är den sorgliga att sitta i mellanhand. Han måste besitta en stor färdighet i sitt yrke, hvars förvärfvande är ofta svårare än att lära sig några läroböcker utantill, och han måste lefva ett lif i osund luft, förderfva helsan med att intaga onaturliga ställningar, som hindra kroppen att fritt operera med sina organ; han har jemförelsevis liten aflöning, och de sunda njutningar naturen ensamt kan skänka är han beröfvad i staden. Han söker ersättning i samlif och, liksom kulturmenniskan i allmänhet, i bedöfningsmedel. Hans själ kan dock aldrig bedöfvas så att han glömmar att han lefver på nåd. Han rigtar sitt missnöje mot kapitalisten, hvilken återigen är beroende af afsättningen. I dag kommer till exempel lackerade möbler på modet. Alla skola ha lackerade möbler. Fabriker uppstå i mängd och arbetare uppfostras eller inkallas. I morgon äro lackerade möbler ur modet. Ingen vill ha dem mera. Några fabriker stängas, arbetarne afskedas och stå på gatan. Ingen kan ge dem arbete. Då fordrar arbetaren, som fått lifvets gåfva, att få uppehålla sitt lif och han

begär att staten, det vill säga alla de andra medborgarne, skola ge honom arbete. Men staten anser sig ej ha rätt att lägga en ny skatt på de andra samhällsklasserna genom att upprätta verkstäder för lackerade arbeten, som ingen vill köpa. Och der står man i en ny återvändsgränd bland de många.

Ett annat exempel. Jag talade i inledningen om valen till råd i kantonen Vaud, ty jag ville ta föredömen ur de bästa samhällena, icke ur de sämsta. Demokraterna i kantonen Vaud yrkade på sparsamhet med kantonens medel och talade om den stora skuldsättningen. Nåväl! Under striden får man läsa ett nytt plakat på Lausannes väggar undertecknad af arbetare. I plakatet läses en varning mot demokraterna, hvilka vilja göra tusentals arbetare till tiggare genom att inställa alla allmänna arbeten. Så här resonera arbetarne. Sedan 1868 har kantonen Vaud utgifvit 6 millioner 9 hundra tusen francs för allmänna byggnaders uppförande, hvaraf så många mureriarbetare haft sin utkomst. Nu vilja demokraterna icke längre göra några byggnadsarbeten mer, utan äro nog omenskliga att ångra dessa för arbetarnes väl utgifna pengar! Hvad skall man säga om detta? Byggnaderna voro icke nödvändiga för kommunen, men kommunen satte sig (d. v. s. äfven arbetarne) i skuld för nära 7 millioner francs, blott för att en liten del (mureriarbetarne) af kantonens 250,000 medlemmar skulle få lefva. Hvilka ha rätt att klaga?

Se der de moderna samhällsproblemen, uppkomna genom att industrien framlockat en befolkning på artificiell väg, hvilkas intressen stå i strid mot alla de andras. Arbetarnes konsekvens är den socialism, som yrkar beskattning af samhället för ett fåtals skull; öfverproduktion* af onyttigheter och ny öfversvämningskraft af arbetskrafter! Men deras socialism är lika berättigad som embetsmannens när han fordrar nya embetens inrättande, eller universitetens då de inrätta nya professurer därför att de icke vilja se en hop framdrifna docenter svälta.

Huru vi skola komma ifrån socialismen skall jag i kapitlet Botemedel framlägga, ehuru med så ringa hopp om att man skall vilja antaga dem.

Arbetaren är emellertid kulturens stadigvarande offer tillsvidare.

* Att öfverproduktion på fabriksalster är rådande kan man se deraf, att dessa måste utbjudas för att kunna afsättas. Vore de af verkligt behof påkallade skulle köparen uppsöka dem. Nu genomströfvas riket af handelsresande, som bjuda ut. De flesta köparne köpa emedan varan lägges under deras ögon och de derigenom frestas att köpa.

På samma sätt är det med stadens bodfönster och skyltar. Om man skulle förlägga bodarne inåt gården, skulle troligen icke så många köpare upptäcka behof af den och den varan och icke hälften af varorna skulle bli sålda. Häraf till en del hemligheten med att en stad kan föda ett par millioner människor inrymda på några tunnland jord, som icke frambringa ett grässtrå.

Tjenstefolket.

Dess ställning är ett minne af träldomen och kommer snart att undergå nödiga ändringar. Pigan förlorar sitt familjenamn och kallas vid dopnamn. Anna och Lovisa kunna tjena ett år i huset, utan att husbönderna veta hvad de heta, förr än vid mantalskrifningen. De hafva sålt sitt lif, hela sitt dygn åt husbonden, och de ha icke såsom arbetaren en klocka eller ånghvissla som förkunnar att dagens möda är slut; de ha icke ens hvilodagen fri, ty då har herrskapet vanligen främmande och helgdagsmottagningen tar mera arbete än hvardagens. Men husbönderna fordra icke blott ett oklanderligt arbete och insigt i de så mångfaldiga inom ett hus förekommande göromålen, de fordra äfven trohet och tillgifvenhet. Tjenaren får aldrig ha annat än goda tankar om husbönderna huru dåliga dessa än må vara; tjenaren skall ha intresse för främmande personer med för dem främmande intressen, ofta stridiga mot deras egna.

Husböndernas klagomål öfver tjenstefolket är endast ett tidens tecken att tjenstefolkets sjelfkänsla vaknat, och den onaturliga undantagslagen som kallas tjenstehjonstadsagan har redan i praxis blifvit annulerad, förkastad af både herrar, fruar och tjenare.

Billighetens fordran qvarstår ännu, nemligen att tjenaren endast fritt lemnar sitt arbete vissa timmar om dagen och att hvarje timme som deröfver kräfves betalas kontant. Att tjenaren derigenom kan spara något för en oviss ålderdom, och att herrskapet lär sig litet mera att »hjelpa sig sjelf» blir en vinst för båda parterna, om ock några sysslösa fruar derigenom finge mindre tid öfrig till de nöjen som kallas bazarer, till exempel för »troget tjenstefolk,» hvarigenom återigen det trogna tjenstefolket slapp förödmjukelsen att i form af välgörenhet mottaga en gåfva som borde vara en rättighet.

Striden som nu föres mellan tjenstefolk och husbönder är ganska skarp och gör otrefnad i hemmen. Det svider hårdt i »uppfostrade» menniskor att nödgas erkänna, att tjenaren har rätt i hufvudsak, då striden antar så vidriga former som den gör; men husbonden måste därför vara betänkt på att ändra vilkoren och framför allt träffa bestämda aftal med tjenaren om hur mycket arbete han skall lemna och derigenom lära sig betrakta tjenaren som en fri varelse, som endast lemnar sitt arbete i utbyte mot kost och lön och icke säljer sin själ.

Att hjelpa sig sjelf helt och hållet utan tjenare kan icke kulturmenniskan; det kan endast bonden och arbetaren, hvilka tillsammans

med hustrun äro sina egna tjenare, och dermed röra vi vid qvinnofrågan, som fordrar sitt särskilda stora kapitel och skall få det längre fram.

Kulturmenniskan företrädesvis. Den Lärde.

I forntiden sökte den vise att öfverskåda hela sammanhanget i skapelsen, att derur draga slutsatser nyttiga för medmänniskorna (jempf. Plato, Aristoteles o. s. v.). Då funnos visserligen inte så mycket böcker som nu, hvilka måste genomdykas och plockas på citater för att ordet skulle få vigt. I nyare tider har man genom en för långt drifven arbetsdelning fått en massa specialister, som, hvar och en, veta en liten detalj; deraf har den olyckan inträdt, att öfverskådligheten blifvit nästan omöjlig och att den lärde blifvit en krympling; men hvad värre är, vetenskaperit har blifvit en kult af det onyttiga. Ju onyttigare en lärd afhandling är, dess större anseende åtnjuter den; och vädrar man det minsta syfte till direkt välfärd för människorna, då är arbetet förkastadt såsom ovetenskapligt. Deraf också denna de lärdas fasa för alla populariseringar af vetenskapen, hvilken fasa endast är ett uttryck af den brutalaste egoism. Deraf dessa vetenskapliga stri-

der om ett skiljetecken och dessa bokmakerier om ingenting.

Kulten af det önyttiga är de lärdas brott, om vi få tala om brott hos sjuklingar. Att skriva om den förlorade näsan på en sönderslagen marmorstaty förlänar mer anseende än att skriva om fattigvården.

När många slå sig på en vetenskap så blir slutligen frukten, att den vetenskapen tillmätas ett ovanligt stort värde. Deraf våra dagars öfverskattning af naturvetenskaperna. Darwin sjelf, som mest af alla öfverskådat sammanhanget i skapelsen, kunde endast göra detta genom att underlåta studiet af vissa grenar af vetenskapen, ty huru skulle en hjerna kunna medhinna alla. Han får därför nöja sig med att anföra andras meningar i fysiologi och kemi, öfver hvilka vetenskaper han sjelf endast hann ta en hastig blick. Hade han försökt intränga i alla grenar hade han förlorat öfverskådligheten och aldrig blifvit Darwin. Buckle är ett exempel på den moderna vetenskapsmannens försök att vara specialist i allt; han stupade också på försöket och lemnade ett otillfredställande fragment. Han anför visserligen, begagnande ensidigt induktionsbeviset, 500 fall, hvilka ingenting bevisa, då 5 millioner återstående fall icke blefvo anförda.

Sedan nu Darwin ådagalagt arternas härledning genom utveckling, och alla upplysta inse

det förnuftiga i hans lära, fortfara ändock materialsamlare att söka bevis, genom att upptäcka nya arter, hvilka skola fylla luckorna. Det är ju att göra gjord gerning, eller vetenskaperi.

Vetenskapen åtnjuter ett öfverdrifvet anseende hos de utom stående, därför att konsten att bedöma en specialists arbete fordrar en specialist, och vetenskapsmännen hota därför att för utveckligen bli lika farliga som presterna med deras föregifna höga vetande.

Då man vid vissa vetenskapliga upptäckter af omtvistadt värde frågar cui bono? Till hvad nytta för menskligheten? får man alltid det svaret: till nytta för vetenskapen! Det som är af nytta för vetenskapen erkännes sålunda icke alltid vara till nytta för menskligheten. Det finnes många stora upptäckter, som endast äro af nytta för vetenskapsmannen, men ändock upphöjas till välgerningar för menskligheten.

Nya vetenskaper göras oupphörligt och nya professurer vid universiteten blifva deraf en följd, ofta endast till nytta för professorn*.

* Det fins vid ett undervisningsverk i Stockholm en professur, hvars innehafvare under många år endast infann sig på de utsatta timmarne för att se efter om ingen åhörare var der, och sedan med lugn återvände hem. Och det var ändock ett nyttigt ämne, ett verkligt nyttigt. Samtidigt var Stora Börssalen öfverfylld med åhörare af föreläsningar öfver söndriga marmorfigurer.

Författaren.

Hvad skall jag säga om författaren, som sjelf har sådana synder? Kan jag se klart i den frågan der jag sjelf är inne, eller har icke ståndets yrkessjukdom också förvillat mina sinnen? Troligen det senare, men då är jag ju också ett lefvande exempel på min lära och har dock varit till någon nytta om också ej till oblandadt nöje; och om jag desavouerar en del af min föregående verksamhet som »lekare», så har jag dermed icke erkänt, att jag var någon bedragare, men väl en bedragen.

Här möta vi kanske den skarpaste skilnaden mellan det nöjsamma och det nyttiga. Författaren var ursprungligen en lekare som skulle »roa» den olycklige kulturmänniskan på hans lediga stunder, ty kulturmänniskan kan ju aldrig hvila, i stilla kontemplation öfver lifvet och sig sjelf och gissa öfver det kommande. När författaren blef led på att vara gycklare och ville undervisa, då blef allmänheten ond och ville slå honom. »Konsten är konst,» sade man, och filosofien är filosofens tillhörighet.

Hvad menade man då med konst? Det sköna!

Det sköna bestod i att för den osaliga kulturmänniskan restaurera lifvet sådant det var innan kulturmänniskan tog hand om det; det

sköna bestod i att afkläda människan hennes skräplighet och visa henne stor, ädel, dygdig; det sköna bestod äfven i en hop små lögner om ett och annat som passerat, särskildt i fäderneslandets och regenternas historia, och Nationalskrytet, det dummaste men tacksammaste af allt, blef genom skalden underblåst. Nu uppstod den vådan, att människan tog de restaurerade bilderna (som dock aldrig återfördes på naturen, utan på det för tillfället bestående idealet) för verkliga, och dermed uppstodo öfverdrifna fordringar på människan och lifvet, hvilket alstrade missnöje än mer. Men då voro skalderna till hands och sade antingen att allt var bra, att missnöjet bara var afund och allt det der, eller också sade de på ett blommeradt sätt att allt var bakvändt och allt det der.

Det fins folk som, när man vill upplysa dem om en illusion (synvilla), förklara att de icke vilja bli beröfvade sina illusioner; de säga rent ut att de veta (eller starkt misstänka) att synvillan är en lögn, men de bedja att få tro på sin lögn. De vilja ha det sköna skenet kvar, ty de skulle förgås i den förfärliga verkligheten. Äro de icke i sin rätt? Jo, till en del*. Om jag är sjuk så har jag rätt att förgifta mig med

* Detta är ett modifierande af hvad jag i en del af min föregående författareverksamhet uttalat, förblindad af författarens yrkessjukdom; men det är icke ett återtagande af allt.

morfin. Men jag gjorde klokare om jag sökte upphäfvu sjukdomens orsaker. Men vi utgingo ju från att vi icke äro kloka! Det är nu skaldens uppgift, sådan människorna fordra den, att han skall trösta de missnöjda med att det är ohjelpigt. Detta är således en ganska tarflig uppgift, och om den drifves så långt att den nedlåter sig till att hindra de flestes väl, så blir den vådlig, för att nu icke säga klandervärd. Onyttig är den, strängt taget, och kanske därför den är mest skattad.

Den författare som deremot inbillar sig att illusionernas uppehållande hindrar arbetet på allas väl, som tror att det är bättre att vara nyttig än att roa, han skall snart inse att det onyttiga är mera aktadt än det nyttiga.

Vår tid har något litet börjat ledsna på vackra osanningar och fordrar veta hela sanningen. Författarne hafva delvis gripits af en viss pligtkänsla att icke längre vara lögnare på god tro och i god afsigt. Ännu slår det i seglen, och det dröjer nog innan man får skutan att vända. Författarne, svaga människor de också, hafva så svårt att lemna poesiers fria lustgårdar, der man ännu har rättighet att vara som en vilde, bara man gör det vackert, hafva sökt en medelväg, en olycklig medelväg*. Man

* Detta är en sjelfbekännelse om en villfarelse — vi skulle ju icke begagna ordet brott.

vill till exempel angripa en institution. Men en institution är en abstrakt företeelse med §§ och romerska siffror. Författaren behöfver kött och ben. Han gör en typ i menskohamn af institutionen; men för att få sanning öfver den, så att menskorna verkligen kunna få den sannolik, plockar han ihop kända drag från alla håll, likgiltigt hvar. Som alla typer äro falska, emedan det icke fins typer i verkligheten, måste för den moderna människan typen individualiseras, och det sker just genom hopletande af menskliga drag. Nu kommer olyckan! A. känner igen det draget hos X. Haha! Der ha vi X. Men så känner han ej igen det draget. Haha! Der har författaren beljugit X. Författaren kan ändock ha varit så naiv att han, i full afsigt att icke såra, borttagit eller uraktlåtit begagna sådana drag, som skulle ha gjort modellen fullt igenkänlig, ty hans afsigt var ej att teckna en människa för människans skull. Denna åtgärd af humanitet ådrar honom beskyllningar för feghet att säga rent ut, och dylika beskyllningar som han, om han icke tar dem åt sig, dock må noga begrunda, till hvad resultat denna begrundan må föra honom. Är detta förfalskning eller icke? Afsigten är väl icke så, nu skola vi begagna ordet, brottslig*, ty hvem

* Att Zola och Daudet nu ogeneradt afrita döda eller störtade personer helt och hållet utan andra hänsyn än att de ändra deras namn, skulle kunna kallas feghet, om man icke visste att trycktvång hindrat dem förut.

vill väl dömas till förfalskning för ro skull, men ändamålet, institutionens angripande, är förfelad, emedan så många hjeltar anmäla sig som de kära institutionernas försvarare och genom att skydda dem med sina personer ställa sig för huggen. Det ligger också något af mensklig fåfänga hos en obetydlig person att få framträda som martyr för ett angrepp och derigenom vinna ryktbarhet. Ett exempel! Edouard Pailleron, författaren till *Le monde ou l'on s'ennuie*, gifven på Théâtre Français, försvarar sig i företalet till ny upplaga af denna pjäs, mot beskyllningar för skandal, på detta sätt:

»Att man har funnit kända personligheter i denna komedi, öfverraskar mig icke: man finner alltjemt personligheter i karakterskomedier likasom sjukdomar i läkarböcker. Sanningen är att jag icke har åsyftat någon individ mer än någon salong; jag har tagit i salongerna och hos individerna de drag, af hvilka jag gjort mina typer; men hvar ville man väl jag skulle ta dem? Och de äro så goda typer och så dåliga porträtter att man har uppgifvit ända till fem olika namn på hvar och en!»

Är detta ett antagligt försvar? Har icke skadan skett, att till och med fem personer känt sig sårade? Hade det varit bättre än om det bara varit en! Och känner sig Pailleron oskyldigare därför att han blef invald i Franska Akademien? Möjligt, i den händelse hans afsigt var

oskyldig, men omöjligt, om han lider af att ha gjort människor ondt, *utan att ha gagnat*.

Nu är frågan: hafva nutidens författare förlorat forna tiders förmåga att uppfinna figurer utan att ta drag ur verkligheten, hafva de förlorat fantasien med ett ord, eller ha måne icke alla tiders författare förfarit på samma sätt och ännu mera hänsynslöst? Dante var en fullblodig skandalist, som skickar alla sina fiender i helvetet och sätter ut deras namn, Shakespeare tar sina fordringsegare, Molière sina ovänner och Goethe sin förläggare, för att icke tala om Dickens, som till sin Nicholas Nickleby gjorde en särskild studieresa upp i landet för att rita af en skollärare, hvilket han öppet bekänner i företalet till ny upplaga, ehuru han ursäktar sig med att det var skolväsendet han ville åt. Hvarför har man då i våra dagar blifvit så ömskinnad, att sättet icke numera duger? Jo, våra dagars författare ha tidningarne öfver sig. Författaren är ju ett slags trollkarl, som med ganska vanliga och enkla medel, några lifserfarenheter, litet kombinationsförmåga eller fantasi skall trolle fram en tafla för allmänheten; får han nu hållas och i ro göra sina hokus pokus, så har allmänheten endast oblandadt nöje; men står nu en tidningsskrifvare bakom och ser i hans apparater och sedan skriker ut för allmänheten hur konststycket går till, ja då är trollkarlens magt slut att åstadkomma

illusion eller det intryck han åsyftat. Detta tror jag är orsaken att vår tids alla författare af betydelse hafva fått denna fläck på sig. Bekräftelsen härpå kunna vi ju finna, då ett arbete i sitt eget land är skandal, bara det kommer öfver gränsen der man mera ej känner de »lokala förhållandena» blir det litteratur, såsom Ibsens *De unges förbund*, *Ett dockhem* o. s. v. Att tidningarne hafva rätt, betyder icke att deras hjertan äro så rena, eller att författarne äro så rena, det betyder bara att demokratiseringen pågår på alla håll och kanter och att ingen får genom specialisering bli ett undantag.

Eller är det ett symptom till den så kallade skönlitteraturens förestående död? Eller hvad betyder den ohejdade skullgång efter hvarje uppstickande författare. Det ser ut som om man icke vidare ville utfärda några flera oktrojer på författareverksamhet! Har måne tiden ett dunkelt behof af att få rena, enkla sanningen utan några lätt igenomskådliga slöjor! Då är det ett i sanning vackert tidens tecken och då få vi böja oss, ty vi vilja ju icke skrifva bara för att roa!

När nu författaren icke längre vill roa, allra minst roa elaka människor med att låta dem skratta åt andra, så får han också göra sitt offer, sitt stora påkostande fåfångans offer och upphöra att vara diktare. Om nu också icke hans dikt är förfalskning, så får den som skall tala sanningen icke begagna dunkelt tal, icke säga A när

han menar B, icke utsätta sig för den aflägsnaste misstanke att han ljuger, ty då har han ju förfelat sin uppgift, och då skall man icke tro att hans uppgift var så allvarlig. Vill han fortfara att vara »lekare», hvilket han ju helst vill, då det förlänar det mesta sociala anseendet i det upp och nervända kultursamhället, så skall han också leka vackert och efter tidens smak, ty eljes är han förlorad.

Språkbruket har flera namn på dem som författa. Det högsta är skald, sedan kommer författare, sist litteratör.

Skalden är den som skrifver vers, mer eller mindre goda. Han skall tala i bilder och oftast består hela poemets värde i en bild, det vill säga i att säga ett och mena ett annat. Poem få icke handla om några af lifvets viktigare frågor, ty poemet skall roa, väcka angenäma känslor; icke låtsa om att det finnes fula sidor i lifvet: elände, mörker, olyckor, brott; bör helst säga artigheter åt menskorna, helst dem som hafva öfvertaget. Derfor åfnjuter skalden det mesta sociala anseendet, och hans konst anser till och med fursten som en ära att kunna utöfva.

Författaren, som har det svårare, och om han tar saken rätt, nyttigare arbetet att skrifva pjäser eller romaner, är mindre ansedd än skalden. Han har att skildra hela lifvet sådant det i sin rika mångfald företer sig, att forska efter orsakerna till missförhållanden, påhitta botemedel

och ingifva förhoppning om ett sakernas bättre tillstånd. Detta fordrar ett öfvadt förstånd, stor erfarenhet och en stark panna, allt egenskaper som skalden, den lycklige, kan undvara.

Litteratören är en modern samhällsmedlem. Skall jag tala till hans lof? Ja! Samhället sätter honom lägst på författarskalan och ändock är han den nyttigaste. Icke som om icke litteratören kan vara förfalskare och säga Abdera när han menar Stockholm, icke som om icke han kan ljuga fastän han sätter ut namnen, icke som om icke han kunde lida af sin yrkessjukdom, att öfverskatta dagens fråga, därför att han lefver i aktualiteter. Men, det är han, som när han ärlig, säger det rena ordet i rättan tid utan alla kryphål, det är han som gör reformen som stunden kräfver, det är han som förbereder de stora frågorna och säger i dag hvad som icke gagnar om det säges i öfvermorgon. Det är framtidens skald och författare, och när menskorna bli leda på yrkes-lek och lära sig förstå att det nyttiga är mer än det sköna, att det nyttiga är värddt aktning, så skola alla de känsliga och fåfånga författarne ställa sig i den nyttiga litteraturens tjänst*. Vi som äro uppfödda vid romantikens blomsterprydda ho, vi skola ha mycket svårt att göra offret, och äro vi offervilliga så ha vi ändå

* Tidningsskrifvarens kända benägenhet att hålla efter författare är sålunda dikterad af en dunkel känsla af orättvisa, och icke bara rena afunden, som man påstår,

så många »gengangere» i våra hjernor som vi icke kunna utrota; vi äro så uppmatade med förfalskning (illusioner, idealer) att det skall dröja kanske tre släkten innan vi kunna lära oss tala sanning.

Men skall tidningen locka arbetare som vilja göra offer, skall tidningen locka skalden från lyran och lagern, teaterförfattaren från den öppna ridån, då måste han ge något bättre än hvad den offervillige lemnat. De stora kulturländerna gifva icke några goda föredömen då de förvandla tidningen till annonsblad och lynchdomstol för partiet, det lilla intresset eller den enskilda hämden. Om samhället gifvit den redlige tidningsmannen mera socialt anseende, skulle tidningen icke ha intagit en så låg ståndpunkt. Nu hämnas han på samhället och utöfvar på svaga själar en terreur som är både ömklig och bedräglig, ty tidningen begagnar såsom sitt mest fruktansvärda vapen det att beröfva folk deras sociala anseende, hvilket är en mycket enkel sak för den som har courage. Tocqueville, som redan på sin tid såg skräckväldet börja, anbefalde absolut pressfrihet som botemedel, ty, sade han, ju flera tidningar vi få, dess mindre betydelse får hvars och ens ord, som när de äro få, tillmätas en sådan vikt. Detta har redan bekräftat sig, ty i våra dagar kan t. ex. en författare fortfara med sin verksamhet och åtnjuta allmänhetens förtroende oaktadt han är svärtad af många tidningar. Tidningen är en magt som icke får bli terreur

och han skall godvilligt nedlägga det vapen, som under namn af anonymiteten eller pseudonymen »vi» förvandlar den enskildes lilla ord, som blott får verkan om det är sannt, till en opinion. Det är icke ärligt spel att en person, hvars utsatta namn skulle annullera hela verkan af hans utsatta ord, får imponera genom att tala i andras namn, som aldrig gifvit honom mandat. Publiken citerar en anonym, som han skulle vända ryggen om han kände. Författaren, som sätter ut sitt namn är ju också rättslös mot en mask och kan icke bemöta ett »vi»; han ger ju hela sin person till pris, talar i sitt eget namn, men mötes af en ofta på redaktionsbyrån tillverkad opinion.

Hvarför nu tidningsverksamhet är mindre skattadt än skönskrifveri, beror på det upp- och nervända samhällsförhållandet och på en ogrundad fördom, att det senare skulle vara svårare och fordra mera talang än det förra. Jag tror att konsten att just nu, medan sättnaren väntar, behandla en fråga af vigt för kommande tider, fordrar mer sinnesnärvaro, klarsynthet och skarpt förstånd, förmåga att urskilja hufvudsaken från alla öfverflödiga detaljer, att just nu träffa det enda slående motivet bland så många som erbjuda sig, men som den smala tidningsspalten ej rymmer, fordrar mera talang än den långsamt hopknogade, på den tysta kammaren, i den stilla naturen samman-mediterade pjesen eller romanen; och en ledande artikels verkan är vanligen så

stor om den är sann, att statsmannen alltid skall tillgripa den, när alla andra medel svikit.

Skönlitteraturens värde som uppfostringsmedel är högst tvifvelaktigt, om man får döma af erfarenheten. Skratta icke hundratals högfärdiga studenter åt Erasmus Montanus än i dag så godt som om det endast var på 1600-talet det fanns högfärdiga studenter.

Är icke tidningsreferenten författare? Han skall öfvervara en ransakning, ett möte, en olycka af betydelse för hela samhället; han skall sen i ett ögonblick, ty sättaren väntar alltid på honom, skildra allt hvad ögat ser, hvad örat hör; han skall ta ut den ledande tanken och på samma gång sätta de handlande i »milieun», den förklarande *mise-en-scène*. Sannerligen! Jag har läst referat som kunde vara kapitel i hvilken modern verklighetsroman som helst. Norge har Meltzer som fick ett *namn*. Jag känner två referenter i Sverige som sakna *namn* endast af det skälet att de skrivit anonymt. Dickens lärde sig sin stora konst som tidningsreferent och Zolas storhet består i att vara referent.

När vi nu se tidningarnes nakna ord, under förutsättning att det är ett sannt ord, och dermed jemföra författarens i romanen eller pjesen, så må man erkänna att verkan af det blanka ordet är större än det förblommerade författarspråkets. Pjesen och romanen komma efteråt när det är för sent, publiken går af gammal out-

tröttlig vana till boken eller teatern för att roa sig, icke för att få dufningar. Fins det något som stöter, så stöter det alldeles förtvifladt och pjesen väcker harm, boken slänges undan. Nu finnas också vissa egenskaper i sjelfva skönförfatteriet som göra detsamma mindre pålitligt såsom förbättrings- eller upplysningsmedel. Författaren är en offentligt uppträdande person; publiken följer med hans lärospån, ser honom gå framåt; tidningarne följa hans verksamhet med kärlek och mikroskop; han går på en lina öfver ett vattenfall; så länge han går fint, så törs ingen hvissla, man öfverbjuder tvertom hvarandra i applåder för att visa man har smak, men man kan såsom publik icke undgå att känna en viss, hvarför icke säga förnöjelse, om han ramlade. Kritiken väntar bara på signalen, och den skall genast kasta sig öfver den ramlade, för att sätta knä på bröstet, men sedan åter, ehuru ogera, vara färdig att visa sin smak och sin opartiskhet, om den der lindansaren skulle resa sig och äntra upp på sin höjd igen. Hvarför åtar sig författaren en sådan lindansarrol? Jo, för att få bifall! Alltså icke för att vara nyttig. Detta att skriva för bifall medför nu under sjelfva arbetet sina vådor; författaren sätter sig i positur; ingenting får sägas enkelt, såsom det säges i hvardagslag, utan det skall ta sig ut; situationen skall vara spännande, figurerna stilfulla o. s. v. Det enkla, det sanna, det verkar icke; därför

finnas så många romaner der alla de talande försöka tala genialiskt; så många pjäser der en qvickhet skall fram på sanningens bekostnad, en spetsig replik göra ett scenslut, ehuru situationen kräfver en replik i en helt annan ton; det är författarens värsta fördömelse att han icke kan, äfven med bästa vilja, vara sann. Han ser alltid den månghöfdade publiken framför sig och han blir falsk som en festtalare. Kommer härtill en icke oväntad kroppslig feber, som alstras af det onaturliga arbetet och drifver blodet till hjernan, skall man icke förvåna sig öfver dessa exaltationer, som yttra sig i en onaturlig förstoring af föremål, tillmätandet af en oändlig vigt åt småsaker, i synnerhet den egna personen, som ofta, i synnerhet i vers, hvilkas framstäl ande fresta hjernan i högsta grad, jemföres med Gudar och djeflar o. s. v.* Jag glömmmer aldrig det oerhörda jette-intryck jag fick af Zolas beskrifning på Hallarne i Paris, i romanen *le Ventre de Paris*. Jag hade visserligen sett dem förut, men kunde icke erinra mig huru pass stora de voro. När jag återkom till Paris, sökte jag snart upp hallarne för att kontrollera. Min häpnad öfver deras litenhet gaf mig uppslaget till en mängd tankar öfver författeriets hemligheter, hvilka jag på annat ställe vill sammanföra.

Hur skall man då kunna våga lita på en författares ord, då han har skrivit ner dem un-

* Jemför noten sid. 47!!

der ett tillstånd af partielt vansinne. Att han ofta icke vet efteråt när arbetet är slut hvad han menat, derpå har man lysande exempel, och när ett arbete slutar med en olöst gåta, då kunde det ju varit oskrifvet, så vida det ej nöjer sig med att vara »til lyst»! Ibsen har tre olika slut på sitt Dockhem. Visserligen sannt att den historien kan sluta på tre sätt eller flera, men hvilket slut har författaren bestämt sig för? Intet! Hans hjerna har gått på sin egen väg, och när den kommit fram till slutet, så är författaren icke med. Hvem vill tro att en nutidens nykter författare, som sitter med skrifbordet öfverlastadt af handböcker i lagstiftning, statistik, patologi, kan fattas af den der »yran» som förr i verden spelade en så stor rol och gaf skaldens ord en betydelse som om de kommo ofvanifrån! Läs en betydande författares manuskript och se huru många dumheter som vid den nyktra genomläsningen äro utstrukna, plocka sönder riktigt alla djupsinnigheter och tag dem icke på god tro, och du skall kanske finna, att det djupa stundom endast var en obegriplighet, ett foster som kom för tidigt, ett omalet korn som slank igenom, eller kanske ingenting alls, några osammanhängande ord, som sluppo ur pennan under det hjernan stod stilla ett ögonblick. Skönlitteraturen är farlig och det är icke för ro skull, han är så strängt poliserad af kritiken. Jag skulle nästan, dock icke ännu, vilja hålla med dem som

vilja förneka författarne rätt att taga befattning med de stora frågorna, ty deras kongestioner gifva icke någon garanti för att de icke se rödt när ögat är blodsprängdt af ansträngning för att kunna få se syner på ljusa dagen.

Nu har jag sagt allt ondt jag vet om författarne, icke minst om mig sjelf, och kommer nu till

Artisten.

Ingenting har i nyare tider blifvit så öfver-skattadt som de sköna konsterna. De kallas civilisationens blomma och deras utöfvare anses födda med några högre ingifvelser. Konstnärsdriften kan uppträda så våldsamt att den individ som beherrsкас af densamma kan lida allt, nöd, förödmjukelser, bryta alla band, och till och med gå under för att få uppfylla den. Hur har en sådan drift kunnat uppstå! Den fins icke hos vilden och icke hos andra än de vesterländska folken! Jag vill våga en förklaring. Konsten är ju en högt uppdrifven färdighet, och ingen födes konstnär; sysslar nu en konstnär hela sitt lif med att till exempel i färg återge hvad hans öga ser eller hans minne gifver honom igen, så skall hela hans fysiska person omdanas och hans efterkommande förr eller senare födas med driften och kanske också anlaget, hvilket senare icke alltid följer med, underligt och beklagligt

nog. Men man ser ju så ofta anlag eller drift bryta fram der intet påbrå finnes. Visserligen, men vid nogare efterforskning skall man i många fall hitta en anherre, som varit en okänd dilettant utan namn, hvilken slutade sin bana med ouppfyllda drömmar; kunna icke dessa så länge rufvade önskningar gifvit en rigtning åt den efterkommande! Måhända: Mozarts far var en dålig musiker, Rafaels en dålig målare. Fröet behöfde två generationer för att gro och slå ut. En dramatisk författare som jag känner, började vid 21 års ålder skriva pjäser och bröt alla familjeband, slutade examina, slet ondt, misslyckades i tio långa år och var nära att förgås af nöd; han lockades in på andra banor med mera ära och bröd; han gifte sig, kastade sig in på det lärda, men fick aldrig någon ro; var aldrig nöjd, aldrig glad. Det grodde och grodde i honom och slutligen kastar han bort sin syssla, sin lärdom, sin ställning och skrifer pjes — och lyckas.

När han blef äldre och läst Darwin började han söka i sin genealogi efter något påbrå, men kunde intet finna. Hans far var handlande, hans farfar handlande och hans farfars far prest.

Slutligen en dag fick han af en händelse i sin hand en tryckt teaterpjes, som bar hans farfars, handlandens namn på titeln och var skrifven, samt uppförd i ett ordenssällskap i början af århundradet. Hade han rätt att tro

på ett ärfeligt öfverlemnande af den hos farfadern ouppfyllda driften? Han hade åtminstone anledning. Att det icke var författareanlag i allmänhet utan specielt dramatiska visade sig deraf att hans sju första arbeten och de bästa af hans senare voro pjäser.

Alla barn leka lekar, måla, rita och sådant. Det bevisar, att konsten ursprungligen är en lek, om den också sedan genom arbetets delning blifvit uppdrifven till den högre färdighet som kallas konst.

Att den i våra dagar är så högt värderad såsom till exempel dramatisk framställningskonst och sångkonst lär bero på att konkurrensen är jembörlig, hvilket återigen har sin grund i att intet yrke är förlänadt med så ringa socialt anseende som en misslyckad konstnär, och att fruktan att misslyckas afhåller från konkurrens. Så förklarar den vise mannen Tocqueville saken. Men den kan äfven förklaras så, att intet yrke fordrar sådana specialstudier som den konstarten, och att dessa studier icke ligga i hvar mans skön att förvärfva sig, ty särskildt den dramatiska konsten kan endast studeras för öppen ridå och det ligger i teaterdirektionernas magt att bestå eller icke bestå sådana, för dem kanske, dyrbara lektioner. Att måla bra kan man lära sig utan att vara beroende af någons särskilda tillstånd och dervidlag hjälper flit på kammaren.

Definitionerna på det sköna äro legio, men ingen enda är nöjaktigt uttömmande. Att det sköna skänker glädje åt människan är ju en viss nytta, men att det endast njutes af kultur-människan inskränker dess nytta till surrogat. Den som har naturen för ögonen beständigt saknar icke konst, förstår den knappast; men den som endast ser stengator och bakgårdar i hvardagslag, kan fröjdas åt att få gå på ett museum och se några surrogat för naturen.

Det fins två riktningar inom konsten, hvilka alltid tvärs igenom konsthistorien stått emot hvarandra, ehuru de borde stå bredvid hvarandra: de kallas med de kända namnen idealism och realism. Den förra riktningen, idealismen, begagnar de yttre föremålen till att framställa huru naturen skulle se ut efter artistens önskningsar, det vill säga om han fått vara med vid skapelsen; den senare, realismen, visar naturen huru den ungefär nu är. Den antika bildhuggarkonsten företer ett märkvärdigt exempel på en idealism som är på rätta vägen och nära på kan kallas realism. Den antika bildhuggaren har nemligen i sina skönaste bilder icke återgifvit den af kulturen förderfvade människokroppen, utan människokroppen sådan den var innan lifvet hopdrogs af gördeln, innan bröstkorgen böjdes öfver skrifbordet, innan sandalens remmar klämde ihop tårna, innan armarne förlorade sina muskler genom att göra

ingenting. Den är således ett återgifvande af naturen innan den blef af kulturen förstörd.

Som nu ett modernt konstverk, till exempel en holländsk genre, innehåller både sköna, fula, till och med grofva saker, så kan icke begreppet skönt tilläggas hvarje konstverk, men i allmänhet skall man se, att så snart konstnären velat lägga in någon mening, idé, något »högre», så har konstverket gått sönder, blifvit mindre skönt, men har dermed icke förlorat i värde annat än som konstverk, och då är förlusten ringa då man fått något bättre. Alla stora konstverk af betydelse äro ganska osköna såsom Michel Angelos taflor och bildhuggarverk. Laokoon-gruppen är ful, särskildt äro sönerna gräsliga, helst de tillika äro osanna.

Begreppet skönt är äfven mycket beroende på nationalitet. Jag vill nu icke tala om det Ostasiatiska skönhetsidealet, utan bara hålla mig till det Vesterländska. Sålunda har Venus Milo efter våra begrepp för stora fötter, för lång hals och för litet hufvud. Vi få sålunda endast erkänna, att hon var skön för de gamla grekerna. För nygrekerna, såvida de ej tro på estetiska läroböcker, är hon icke skön, icke heller för oss. Hur långt afguderiet med antiken gått, kan man döma deraf, att alla bildhuggarverk som uppgrävas i antik mark anses som sköna. Hade då icke antiken också fuskare såsom vi? Och hvart ha deras arbeten tagit vägen?

Att de förnuftiga gamla grekerna icke satte konsten så högt, oaktadt de lefde i ett skönhetsdyrkande tidehvarf, kunna vi döma af de två största tänkarnes åsichter om konster. Vi skola höra Plato (idealisten) och Aristoteles (realisten)*.

Båda äro genast ense om att (huru förödmjukande!) konsten är en efterbildning efter naturen och en lyxartikel. Plato säger i sin Stat (bok 2):

»Den sunda staten, om hvilken jag först talat, börjar bli för liten. Man måste öka till den och i den införa en mängd folk, som lyxen, icke behofvet har infört i staterna, såsom jägare af alla slag, och sådana, hvilkas konst består i efterhärming (mimäsis), antingen af figurer, färger eller toner.»

Och i tionde boken är han nog hädisk att sätta målaren, som framställer på duk ett bord, i rang under snickaren, som förfardigat det verkliga bordet. Råsonnemanget är långt men förtjenar återges:

»— Hör då eller snarare, svara mig! -- Fråga! — Kan du säga mig hvad efterhärming i allmänhet vill säga? Hvad mig beträffar, erkänner jag, att jag knappast förstår dess natur. — Tror du att jag förstår det bättre? — Det skulle icke

* Ehuru jag sjelf icke anser någons åsigt bindande, finnas ännu svaga käril som icke kunna tro på något som icke Plato eller Aristoteles sagt förut.

ligga något förvånande deri. Ofta se de som hafva svag syn föremålen förr än de som hafva stark. — Må vara. Men jag skulle aldrig i din närvaro våga säga min mening om någonting. Skåda, jag ber dig, sjelf. — Vill du att vi gå till väga enligt vår vanliga metod vid denna undersökning? Den består, som du vet, i att sammanfatta under en allmän idé denna mängd af föremål och som alla begripas under ett namn. Förstår du? — Jag förstår. — Låtom oss taga hvilket som helst af dessa föremål. Det fins till exempel en myckenhet sängar och bord. — Utan tvifvel. — Men dessa båda slag af möbler äro sammanfattade, det ena under idén säng, det andra under idén bord. — Ja. — Vi bruka också säga att arbetaren, som tillverkar det ena eller andra slaget af dessa möbler, endast gör denna säng och detta bord efter den idé han har derom. Ty det är icke idén sjelf som arbetaren arbetar. Det kan ju icke vara så? — Nej säkerligen icke. — — —

— Tag en spegel; vänd den åt alla sidor: och i ögonblicket skall du framställa solen, och alla himlens stjernor, jorden, dig sjelf, djuren, växterna, konstverken och allt hvad vi talat om. — Ja jag skall skenbart framställa allt detta, men icke något reelt som eger tillvaro. — Mycket bra. Du är fullkomligt ense med mig. Målaren är en arbetare af detta slag. Icke sant? — Utan tvifvel. — Du säger kanhända,

att det icke fins något verkligt i allt hvad han gör. Emellertid framställer målaren en säng på visst sätt. — Ja, en skenbar säng. — Och snickaren, hvad gör han? Har du icke nyss sagt att han icke gör idéen sjelf eller som vi kalla sängens väsen, utan en bestämd säng. — Jag har sagt det, det är sant.* — Om han sålunda icke gör sjelfva sängens väsen, så gör han intet reelt, utan endast något som föreställer det som verkliga är. — — —

— Det fins sålunda tre slags sängar: den ena som är i naturen (idéen säng) och som vi kunna, tyckes mig, säga att Gud har gjort. Hvilken annan skulle man kunna tillskrifva dess uppkomst? — Ingen annan. — Den andra är den som snickaren gjort? — Ja. — Och den tredje är målarens? — Ja visst. — — — Hvad skola vi nu kalla målaren i förhållande till sängen, är han dess arbetare eller upphofsman? — Ingentdera. — Hvad är han då i förhållande till sängen? — Det enda namn man rimligen kunde gifva honom vore efterhärmare af hvad de två andra (Gud och snickaren) hafva gjort. — Godt, du kallar sålunda efterhärmare upphofsmanen till ett verk, som befinner sig tre steg under naturen? — Alldeles riktigt. — Sålunda är tragöden i egenskap af efterhärmare tre steg under san-

* Plato ansåg att de yttre tingena endast voro skenbilder af idéer, hvilka egde sin tillvaro någonstädes »högre» upp.

ningens konung. Det är samma förhållande med alla andra efterhärmarer — Ja det ser så ut. — — —

— Hvilket är målningens ändamål? Är det att framställa hvad som är sådant det är, eller det som synes sådant som det synes? Är målningen en härmning af skenet eller verkligheten? — Af skenet.»

Om vi nu såsom mera upplysta än Plato skulle gå en medelväg, så ha vi fått målaren, tragöden och alla de andra till imitatorer af naturen och då ha vi troligen kommit sanningen nära.

Af samma skäl som jag anført Plato vill jag nu anföra Aristoteles.

»Epopén, den tragiska poesien, komedien, den dityrambiska poesien, auletiken, kitaristiken, befinnas alla i det hela taget vara efterhärming.»

Och att efterhärming är konstens kärnpunkt framhåller han i Poetikens fjerde kapitel. »Det fins två saker, två naturliga saker, som synas gifva upphof åt poesien. Efterhärminingsförmågan sitter i människan ända från barndomen; och det som skiljer människan från de andra djuren det är hennes tillböjlighet till efterhärming; de första kunskaper hon förvärfvar får hon genom efterhärming och hela verlden finner behag i efterhärming. »Detta må vara nog. Den som läst Aristoteles Poetik vet att ordet efterhärming (mimäsis) förekommer på hvarje sida.

Hvad rör oss emellertid hvad Plato och Aristoteles tänkte om konsten. Mera graverande blir för våra konstdyrkande landsmän en utsaga från deras egen profet, filosofen Boström, hvilken jag icke kan neka mig det oskyldiga nöjet att anföra. Han säger nemligen så här i sina Grundlinier till filosofiska statslärans propedeutik* (pag. 78 och 79):

»Den æsthetiska förmågan kan lämpligen kallas på svenska människans *förlustelseförmåga*, emedan det närmaste ändamålet för hennes funktioner är *förlustelse* eller det nöje, den tillfredsställelse — den behagliga *känsla* som ligger i sjelfva verksamheten såsom blott sådan, när den är öfverensstämmande med människans tillstånd eller bestämdhet för tillfället. Den æsthetiska verksamheten uppnår således ej, såsom den theoretiska och praktiska, sitt ändamål först i sin fulländning (i sitt slut eller resultat), utan den har det omedelbart inom sig sjelf under sin fortgång; den är, kan man säga, en verksamhet, endast för verksamhetens skull, d. v. s. den är endast en *Lek*, hvars hela ändamål är blott nöje eller förlustelse.»

Det var ju hårda ord, men det ligger en fin iakttagelse till grund härför, och den som utöfvat konst vet nog hvilken oerhörd njutning det lig-

* En underlig bok för öfrigt, som tyckes sammankommen af Platos filosofi, Lutheri katekes och Sveriges grundlagar före 1865.

ger i sjelfva frambringandet, hvilket äfven fått namnet skapa.

Den som tagit sjelf något i pensel och lefvat intimt bland målare har icke undgått att häpna öfver de olika betraktelsesätt kritikern och artisten anlägga på en målning. Artisterna tala aldrig sins emellan om annat än huru »det är gjordt» och konstverket får sitt värde för dem endast om »det är bra gjordt»; om idén, något högre och allt det der talar aldrig målaren. Han läser med håren på ända en kritik öfver sin målning och ber Gud bevara sitt förstånd, ty han kan ej fatta huru kritikerna (i händelse han fått beröm) kunnat se så många syner i hans tafla; eller också ler han i sitt skägg och håller till godo, hvaraf han finner sitt intresse. I Paris, der nu konsten har sitt högqvarter, yttar sig aldrig någon annan om konst än den som något sysselsatt sig med dess teknik; i Tyskland konstrueras konstkritik ur folianter af professorer. Härigenom har på det förra stället konsten, särskildt målningskonsten, blifvit en kottersak, som endast värderas af målare och deras vänner, hvarför också det finnes gällande moder för dagen. Sålunda har en sådan abnormitet som Edouard Manet, hvilken ovilkorligen hade fel på ögonen eller något ändå viktigare organ, blifvit i våra senaste dagar upphöjd till mästare och skolstiftare. Att jag vågar lita på mitt omdöme i denna fråga emot sådana bjessar som några

af de franska kritici beror derpå, att jag icke tillhör något målarkotteri, icke en gång Emile Zolas, och sålunda är befriad från yrkessjukdomens ensidighet, och yrkesafunden, vidare därför att jag något litet handterat pensel och känner till förfaringssättets svårigheter, samt därför att jag har en säker måttstock på konsten — naturen. Edouard Manet har för exempel målat en melon, bara en melon, men hvilken icke alls liknar en melon. Det är ett rundt föremål som reflekterar ljus, men icke synes hafva vuxit på någon känd art af melonplantan. Han har troligen velat framställa just det Plato kallar melonens begrepp och därför har han icke målat någon melon. Han har begagnat färger som icke finnas i naturen, och därför är han i mina ögon en dålig målare (utom i några stycken der han lemnat sin teori), hvilket han också var i hela franska allmänhetens, ända tills han dog, då han blef stor och man fick École des Beaux Arts' lokal till att utställa hans arbeten uti. Deraf ser man huru genom specialisering och ensidigt användande af förmögenheterna ensidighet kan utvecklas ända till oförnuft, och huru det som skulle vara lek blir yrke. Detta senare, att leken, som skulle vara en hvila på lediga stunder, blifvit ett yrke, förklarar också den djupa förtviflan i hvilken artisten kan råka, då han antingen finner det dåraktiga i sin sysselsättning eller känner sin lust att leka slås ner af det förfärliga arbete, som hans

konst kräfvär. Det fins å andra sidan ingen som artisen hatar så mycket som diletanten det vill säga, den som leker med hvad för honom är yrke.

Jag vet af erfarenhet, och en målare som reflekterade öfver sin konst har bekräftat det, att naturen ter sig helt annorlunda för artisen än för den vanliga människan. Naturen betraktas som ämne för en tafla i alla dess detaljer; de stora naturfenomenen såsom solens upp- och nedgång, vårens vaknande och så vidare kan han ej njuta oreflekteradt så som lekmannen kan det. Hans öga ser endast huru det och det skulle göra sig i tafla, huru det och det verkar störande och så vidare. Deraf har ett så till utseendet orimligt yttrande som det Marcus Larssons bekanta kunnat fällas när han gjordes uppmärksam på ett vackert månsken uti naturen: »då har jag gjort f-n så mycket vackrare». Han såg nemligen, att det månskenet icke skulle »taga sig ut» i en tafla, hvilken är afsedd att ses vid dagsljus i ett rum, omgifven af en hel mängd föremål, som eljes icke bruka ses vid månsken.

Upplärd i gängse målarteorier, van vid målarsynpunkter, målartressen, kommer han slutligen så långt in i sitt yrkes alla ensidigheter, att han blir oförstådd af allmänheten och lefver ett litet kulturlif i sin klass. Och allmänheten som icke kan genomtränga hans mystiska hölje står utanför och tvingas af trycket oppifrån att be-

undra. Väljer målaren såsom genremålare eller historiemålare ett motiv som allmänheten känner igen eller älskar, då tystnar tadlet och en illa utförd målning vinner stort rykte och allmänhetens sympati, allt till de andra målarnes förtviflan, som beklaga att allmänheten icke kan se, att det »är illa måladt». Ibland är det åter det skickliga utförandet som slår allmänheten med häpnad, men då blir den lärda kritiken gråhårig öfver att allmänheten kan beundra ett innehållslöst konstverk. »Så många hufvuden så många sinnen»!

Som menniska löser sig artisten genom sitt sysslade med överkligheter från det samhälle i hvilket han lefver, och som hans språk är hela världens, blir han lätt kosmopolit. Har man sett en enda artist bland rikets representanter? Är han mera oskicklig att yttra sig om landets angelägenheter än en bonde? Troligen, ty han vet oftast så orimligt litet om det land han lefver i och bryr sig så litet om andra, att han blir lik som en menniska för sig. Njutning är sjelfvisk och artistens arbete är njutning, därför blir han lätt sjelfvisk. Hans konst lefver på nåd, ty om icke stipendier och statsunderstöd finnes, skulle han icke finnas. Efterfrågan på hans arbeten är ringa, och de kunna endast köpas af den mycket rike. För en tafla af en medelmåttig artist begäres ända till tusen kronor. Ett litet arrende som föder en familj på man, hustru, tre barn och tre

tjenare kostade i fjor tre hundra kronor. Taflan kostar sålunda mer än tre gånger så mycket.

Är det underligt att artisten blir aristokrat och håller sig i de rikes och styrandes farvatten? Konsterna hafva därför aldrig blomstrat så som under de »stora» despoterna Augustus, Ludvig XIV och Gustaf III. Konsten är nationens stolthet och stora lyxartikel, som man ogera beröfvar sig, och därför votera alla samhällsklasser, äfven de som icke förstå konst, gerna anslag till dem, och göra några det icke gerna, så förmås de lätt dertill af den tvingande hedern att anses bildade.

Kastad mellan det djupaste förakt och det högsta anseende lefver artisten en underlig tillvaro, mera blygsam egentligen än hans beundrare, som låna glansen af hans sol.

Vår tids demokratiska försök att föra konsten ut i lifvet och pryda allas rum, allas bohag, och glädja alla har mött på starka hinder icke minst från konstvännerna. Man vill »dra ner» konsten, säger man, från hennes höga salar. Som vi sätta det nyttiga högre än det onyttiga, så har denna neddragning endast att betyda en ärofull upphöjelse, men om den meningen få vi icke många anhängare ännu på länge.

Missförståndet mellan artisten och samhället består deri, att artisten alltid anser att allmänheten icke förstår hans konst. Det fins intet så bittert som att vara missförstådd, men han glöm-

mer att det är hans fel om han talar i ett obegripligt språk. Missförhållandet mellan den stora tillgången och den ringa efterfrågan gör också att artisten har svårt att få lefva. Han skyller denna grymhet på allmänhetens obildning och ringa konstförstånd och det gör han med skäl, men allmänheten har också sina skäl, att den icke vill tillfredsställa behof som den ej eger.

Mest klaga bildhuggarne i vår tid på allmänhetens likgiltighet och okunnighet. Bildhuggaren framställer företrädesvis nakna människor I Grekland, der man stundom gick naken, kunde detta hafva något intresse, men för oss, som gå klädda, saknas alla jmförelsemedel mellan konstverket och naturen.

Arkitekten klagar öfver att människorna låta bygga så fula hus. Människorna vilja hafva varma och bekväma våningar der de skola bo om vintern, och de ha ringa nytta af om façaden är vacker men rummen dåliga. Ett glädjande tecken för estetikern är emellertid, att människorna börjat blifva så dåraktiga att de bekväma sig bo illa för att visa »den resande utländingen» en vacker gatuprofil.

Skådespelarkonsten brukar i estetiken räknas till de »vidhängande» konsterna, emedan den arbetar efter författarens eller kompositörens chabloner. Detta tror jag våra firade sångerskor i synnerhet ej vilja vara med om; men vinna de

en öfverdrifven ära som lyckas, så lida de deremot så mycket djupare som ej få lyckas.

Den öfverproduktion af artister som vår tid erbjuder skall kanske reglera missförhållandet och öfverskattningen reduceras. Men staten skulle icke genom skydd och understöd hindra denna naturliga korrigerering, ty den ådrar sig ansvar om den lockat in människor på banor, som ej kunna nära sin man, och den hindrar »det naturliga urvalet», som låter de bästa komma fram, genom att understödja en institution och icke en annan.

De urspårade.

Det moderna samhället uppträder med fordran att hvarje medlem skall intaga en plats i detsamma; det hjälper icke att opponera sig mot denna samhällets fordran; men samhället åtager sig icke att skaffa hvar och en plats; och den har icke plats för alla. Det har endast ett begränsadt antal, och en hel mängd reserverade; det anställer kapplöpningar om de samma. De som komma först eller ha starka hjälpare intaga snart sina platser, de som komma för sent, ja de bli utanför. Men samhället är nog obarmhertigt att behandla dem som komma efter såsom brottslingar eller i bästa fall som odågor. De som anses vådliga sättas inom lås och bom, de andra

få gå. Men de som kommit först invaggas snart i den föreställningen, att de hafva sin egen förtjenst att tacka för sin plats och se med vanvördnad ner på de svaga som blifvit utanför; ja de ha en hel mängd fula namn på dem, som jag icke vill återge.

Nu finnas sådana som vilja arbeta och icke få; och sådana som icke vilja arbeta om ock de få.

De förra äro sannskyldiga offer. Oftast kastas de in af föräldrar på banor, der de skola vinna mera socialt anseende än föräldrarne. De få uppfostran; men när föräldrarne lemna dem, examen är tagen, och den unge skall störta sig in i kapplöpningen, finner han alla reserverade platser upptagna, ty de bästa platserna äro alltid reserverade eller också ärftliga. Den genom uppfostran till nyttigt arbete ovande stötes tillbaka och står på gatan. Att tigga blyges han och grafva har han icke lärt och oikar icke. Ett exempel bland tusen. Fattiga föräldrar, som ville att sonen skulle bli någonting, sparde och försakade, för att sonen skulle få lära något, det vill säga bli student. Han blef icke student, ty han kunde icke få fortsätta så långt. Han sökte plats på kontor, men fick ingen. Slutligen fick han plats i en musikhandel. Affären var obetydlig och kunde icke utvidgas. Efter några års trogen tjänst begärde han påökning. Musikhandlaren förklarade, att han ej kunde öka på. Vår man stannade; men efter ett halft år föll

han i en sjukdom, som höll honom sex månader på ett lazarett. Musikhandlaren var naturligtvis nödsakad ta ett nytt biträde och det kunde ju ingen förtänka honom. Vår man stod sålunda utan plats. Utan plats! Se der börjar urspårningen. Vår man går en tid att söka plats. Så länge han icke behöfver pantsätta de snygga kläderna till mat, kan han ännu söka plats. Men många dagar gå icke förr än de snygga kläderna äro förtärda och då börjar det gå utföre. Oregelbundna ofta uteblifvande måltider ersättas med en sup. När nu den olycklige går att söka upp gamla skolkamrater för att begära en skärf, luktar han bränvin. En sådan kan man icke rekommendera utan att chikanera sig sjelf och det aktar man sig för. Man ger honom en slant, ber honom icke vara högfärdig utan söka hvad arbete som helst. I förtviflans mod går han till en smed. Han får försöka sig, men får naturligtvis bräck af den tunga släggans handterande och kommer på sjukhuset. Utkommen söker han åter upp gamla kamrater, men hans eländiga yttre tillskrifves fylleri eller andra laster och han får visserligen en slant igen, men mera goda råd. I ett nytt anfall af blygsel går han till hamnen. Hamnen är solig och ljus, der är lif och folkmassor, i hvilka man kan försvinna. Han får slutligen tillåtelse att bära kolsäckar per styck. Der får han stryk af konkurrenterna och blir bortjagad; patronen, som icke är glad öfver en dålig

arbetare, låter honom gå utan att räcka ett finger efter honom. En af mina vänner, af hvilken jag har historien, berättar om sitt sista sammanträffande med den olycklige ungefär så här:

»Jag hade sjelf mycket smått och hade många gånger hjälpt honom. När jag slutligen en gång icke hade en krona i huset till min familj, kom förre kamraten och bad om hjälp. Jag svarade att jag ej kunde, utan skulle sjelf ut att låna pengar. Han trodde att jag ljög, och om aftonen slog han, i en bitterhet som jag nu kan förstå, in ett fönster hos mig (jag bodde nemligen på nedra botten). Så blef han borta en längre tid, men så kom han igen och ringde på min dörr. När jag såg hans eländiga tillstånd glömde jag fönsterrutan och bad honom stiga in. Han hade ett papper i handen som han bad mig läsa. Det var hans dödsattest, det var läkarens betyg på att han var obotligt sjuk i alcoholismus chronicus, hvilket skulle skaffa honom in på den afdelning af arbetshuset, som är för obotligt sjuka. Han bad om en krona för att kunna skaffa sig någon liten förmån hos vaktmästaren på stället. Jag bjöd honom först på ett mål mat; men han var så ovan vid att äta, att han icke fick behålla maten. Det var en förfärlig syn. När jag skiljdes vid honom bad han mig om förlåtelse och sade, att jag icke skulle vara ond på honom. Ond på en olycklig! Vi greto båda två i tamburen och jag tog afsked af honom såsom om han skulle

gå till döden. Och det gjorde han också, ty två månader efter var han död i en ålder af 32 år. När jag såg mina friska lifliga barn tänkte jag på hvad öde som skulle kunna drabba dem, om jag också skulle vilja genom »uppfosttran» göra dem omöjliga för den blodiga kampen för tillvaron.»

Nåväl! Icke få vi anklaga föräldrarne för att de ville sonen skulle få uppfosttran och bli »så god som de andra», icke få vi säga, att det var deras högfärd som vållade det. Om samhället gaf alla redliga arbetare lika anseende, skulle jagten efter anseende icke kräfva så hiskliga offer. Som samhället nu är, blir människan aldrig förståndigare. Att mannen i exemplet icke var ett offer för öfverbefolkning skall jag senare bevisa, ty jag tror icke på öfverbefolkning i sin helhet, men på öfverbefolkning inom vissa klasser och under nuvarande förhållanden tror jag, och begagnar tillfället gifva min värderade vän Knut Wicksell äran af att ha ledt mina tankar på det viktiga ämnet, om jag ock icke kan anse hans föreslagna åtgärder nog radikala, ty han räsinnerar med öfvergifvet hopp om en ändring i samhällsförhållandena.

Jag återvänder emellertid till de urspårade, som vilja arbeta men icke få. Samhället är ytterst ömtåligt om skenet, hvilket visar att det är en ömtålig inrättning. Det behöfver stundom blott komma ett sandkorn emellan hjulen, och

kuggarna hoppa ur, remmarne trassla sig och mekaniken är sönder. Att förlora sin plats kan gå till på många sätt utom genom sjukdom. X. var en ung man med god vandel, anställd på ett kontor. Öfver en söndag reste han upp till Upsala för att helsa på några bekanta bland studenterna. Vid sammanvaron åsåg han huru en skål beledsagades med att glaset slogos i väggen och krossades. Hemkommen till Stockholm sökte han vid första bästa tillfälle på ett kafé införa den effektfulla seden. Men värden skickade efter polis; herr X. »kallades» och kom i tidningen, hvarpå han erhöi afsked från sin plats, och som han icke kunde förete några rena betyg vid nästa sökning efter plats, blef han utan. Ett krossadt glas hade stjelpt hans lass. Och så började resan utföre. Han hade ju hvarken sårat moral, lagar, sedlighet, blott den yttre anständigheten och därför skulle han förkastas, hans lif afbrytas. Principalen skulle aldrig ha haft något emot glaskrossningen, kanske tyckt att det var roligt, om han åsett den, icke heller mot kallelsen till polisen, ty der hade han varit sjelf en gång, men att det kom i tidningen, se deri låg det; ty derigenom skadades firmans anseende och dermed dess kredit. Hvilken bräcklig byggnad detta anseende, som också anses som det dyrbaraste vi ega! Med hvilken förtrytelse utbrister icke den, som får höra att andra människor ha tagit sig friheten hysa min-

dre fördelaktiga meningar om honom och uttala desamma, med hvilken förbannelse utbrister han icke: »han har skadat mitt anseende!»

Det är uti detta, att kulturmänniskan genom att packa sig tillsammans och väfva ihop sig med andras existens, som detta det dåraktigaste af allt och orsaken till all dåraktighet uppkommit, nemligen att människan icke mera lefver för sig sjelf utan endast har sin varelse uti andras meningar om henne. Det är därför hon icke vågar kläda sig efter sin helsas och sitt tyckes fordringar, det är därför hon icke vågar äta efter sin smak, det är därför hon spränger sina barn för att de skola veta lika mycket (onyttigheter helst) som andras barn, det är det som förnedrar henne, så att hon till slut tiger när hon ser en dålig handling af dem som ha anseende, det är det som gör att så många sälja sina själar, det är med ett ord det sociala anseendet som gör kulturmänniskan så missnöjd — och så nöjd!

Nu finnas sådana som icke på några vilkor vilja arbeta, eller också högst obetydligt. Dessa behandlar samhället som brottslingar och tvingar dem till arbete. Har samhället rättighet att, af princip att alla äro födda att arbeta, tvinga någon att arbeta, då det icke tvingar alla? Det finnes sålunda i Sverige 215,188 husegare, kapitalister, pensionärer och dylika, som samhället icke tvingar att arbeta; det finnes af staten underhållna militärer (Indelta armén!), som endast arbeta 60 dagar

af årets 365, det fins prester, som arbeta på den sjunde dagen och hvila de sex i veckan och så vidare. Med sådana höga föredömen kommer lätt en person med klippsk slutledningsförmåga och ringa aktning för socialt anseende på sådana farliga tankar som att: hvad som icke gäller för alla, kan icke gälla för någon enskild såsom lag, utan endast som våld; ty i begreppet lag ligger just att det och det skall gälla för alla. Nu finnas också några moderna naturfilosofer som påstå, att människan icke är född till arbete, hvilket de vilja bevisa på följande sätt: hvarje oförderfvad människa har en instinktlik motvilja mot att arbeta, i synnerhet med sådana arbeten, hvilkas direkta nytta för existensen icke kan skönjas genast; sålunda är industriarbetaren olustigare till arbete än bonden, ty arbetaren kan icke se sammanhanget mellan tillverkandet af ett knifskäft och uppehållandet af lifvet, då bonden ser fröets nedläggande i jorden, uppväxt o. s. v. ända fram till brödet; nu är arbetet enligt sin natur endast ett medel att uppehålla lifvet, sedan nemligen människan öfvergifvit de glada länder, der man endast behöfde skaka på ett träd för att brödet skulle regna ner, och der arbetet sålunda icke var nödvändigt, och sålunda icke heller kunde bli påbjudet af samhället, som hellre lekte än genom öfveransträngning skaffade sig lyx. Dessa människor i det kulture-

rade samhället, som icke vilja arbeta, äro tro-
ligen sådana der glada reminiscenser från den
gyllene åldern, då jorden gaf skördar utan ar-
bete (såsom den än i dag lär göra delvis i
Japan och på Tahiti). De veta att människan
behöfver så fasligt litet för att lefva, rätt och
slätt; beduinen kan lefva på en näfve mjöl med
vatten, och man har nyligen sett en amerika-
nare som svalt i 40 dagar; bostäder äro i det
närmaste onödiga om sommaren, och om vin-
tern får man alltid låna husrum. Som dessa
sorglösa människor alls icke tycka om samhäl-
let, kan icke fruktan för att förlora samhällets
erkännande narra dem att offra sin frihet för
att få en sådan der eftersökt plats, hvilken då
lika hastigt kan förloras, om man icke genom
långvarig öfning, lärt sig vara en maskindel.

Men samhället har sin point d'honneur och
vill inte visa sin skam offentligt, och därför
spärrar det in sådana der fribytare, hvilka icke
erkänna samhällsfördraget, eller också få dessa
fribytare tillstånd att söka en skylt, som anger
att en viss slags nytta medföljer deras lösdri-
veri. Sålunda uppkomma fogelfångare, positiv-
spelare, artister och författare. Samhället har
nemligen gruffigt tråkigt och blundar gerna
på ena ögat om det kan bli roadt; ja det har
så hiskligt tråkigt, att det till och med bevil-
jar den allra högsta grad af socialt anseende
åt dem som kunna roa det riktigt kapitalt, så-

som vi ofvanför sett i kapitlet konst; ja det går så långt att det, för att icke lemna sina teorier, inrättar ett begränsadt antal professorsplatser med löner och rang åt sina aldra bästa roare, ty man kan icke skänka högt socialt anseende åt andra än sådana som ha en plats; »man måste skaffa dem en ställning» heter det.

Och det är härvidlag samhället visar sin registrerande verksamhet och framställer sin fruktansvärda fordran på, att alla skola vara medbrottsliga. Men å andra sidan, om samhället är ett bolag, som repartiserar om religion, polis, gas- och vattenledning, gatläggning, trädplantering och dylikt, har då den, som icke bidrager med något, rättighet att begagna kyrkan och polisen, låta lysa sig af gasen, dricka af vattenledningen, gå på gatläggningen och svalka sig i skuggan af trädplanteringen? Det kunna vi ej säga att han har. Alltså, ut med honom ur staden! På landsvägen får han icke heller gå, ty den är anlagd och underhållen på andras bekostnad, i gräset får han icke trampa och i skogen, der vill han icke vara. Nu har dessutom samhället några, kanske icke ogrundade, misstankar, att dess ovän, om han blir utan mat några dagar, kommer att dra ut konsekvenserna af sina frihetsteorier så långt, att han tar af hvad andra arbetat ihop. Då upphör samhällets ovän att åtnjuta samhällets och mina sympatier, ty han uppträder i detta

icke oväntade fall såsom tyrann på det mest obehagliga sätt, det sätt hvarigenom alla tyrannier med slafveri uppkommit, nemligen genom att låta andra arbeta för sig och äta frukten af hvad andra sått, och då måste några åtgärder vidtagas för att hindra naturfilosofen att gå omkring och sprida slafveriteorier i praktik. Men hvilka? Ja det blir väl icke annat än arbetshuset! Bättre vore dock, som vi sedan skola se, arbetsfarmen, ty arbete i fria luften demoraliserar icke som i stängda gemensamhetsrum. Kanske också export till ett främmande, icke alltför nära beläget, land, der maten växte på trån, vore lämpligast och rättvisast, om det icke skulle stöta på fosterländska svårigheter.

Emellertid har denna atavism, detta återfall i utveckling till en gyllene ålders sköna dagar, icke så få offer, om också icke alla fall hafva så vådlig utgång. Hvilken svårighet har man icke att få barn att göra nytta, jag vill icke tala om läsa lexor och gå i skolan, hvartill de egentligen måste drifvas med käpp eller med retande af deras fåfånga. Huru svårt är det icke att få rike och förnåme mäns söner, som veta att de icke behöfva arbeta för sitt uppehälle, att bli något nyttigt. De flesta bli jemförelsevis nyttiga, emedan de äro äregriga eller ha ledsamt. Jag vill nu icke tala om de olyckliga döttrarna, hvilka ofta vilja

arbeta, men icke få, emedan det i deras stånd ej är passande att arbeta. Men dessa alla senare spåra icke ur, ty samhället kan suspendera lagen om att »alla skola arbeta» i sådana fall, der det finnes rikedom, hvilket anses vara ett bevis, att föräldrarne arbetat så mycket, att det räckt för ett par generationer.

* * *

Nu har jag skärskådat arbetsdelningens för stora utsträckning, huru den bildat samhällsklasser, alstrat kunskapsförmågans inskränkning, framkallat dyrkan af det onyttiga och ställt samhället upp och ner, så att det som var nyttigast kom längst ner och det som var onyttigast kom längst upp, hvaraf uppkommit jagten efter det sociala anseendet, hvilken håller människan i en evig oro och öfvar henne in i falska föreställningar om ära, hvilka föreställningar ärfvas och blifva allt svårare att utrota — hvilket allt jag fann vara en af de väsentligaste orsakerna till missnöjet.

Den andra orsaken till det allmänna missnöjet vill jag nu angifva:

Kulturen, hvilken egentligen börjar med städernas uppkomst, är endast det samma som lyx; och med lyxens tillagande har brist på nyttigheter uppstått, hvarigenom återigen kulturmänniskan samtidigt lefver det mest bekymmer-

samma lif, omgifven af en lyx, som non betalar med öfveransträngning. Kulturen har genom lyxen pressat ut de gamla kulturländerna, så att de redan länge måst införa en del af sina nödvändigheter från andra länder, under det att de sysselsätta sig med lyxproduktion hemma.

Jag kallade dem som producerade nyttigheter för de outhärliga. Dermed har jag icke förnekat nyttan af s. k. högre intressen, men jag kan icke finna något högre intresse än våra medmänniskors väl; härtill hänför jag hvarken Mose lagar eller konungalängderna, ännu mindre amoneo, lego och audio och allra minst oljefärgstaflor; jag är nog fördomsfri att anse det som ett högre intresse att skaffa bröd åt dem som svälta än att skänka negrer kasserad teologi. Som erfarenheten lärt att de flesta brott begås af nöd, så anser jag det vara ett högre intresse att undanrödja brottets orsaker, nöden, än att ställa sig och dundra emot brottet. Den som arbetar med sin kropp för sitt och de sinas, det vill säga det kommande släktets, bröd, han uppfyller ett mycket högre intresse än den som arbetar på sin äregirighets tillfredsställande, och den förres själ skall icke taga någon skada, ty i en sund kropp bor oftast en sund själ, under det att den äregirige arbetar i fåvitsko, ty äregirigheten kan aldrig tillfredsställas, men den kan endast med stor kamp utrotas, om ock själen aldrig kan komma till ro.

Landet föder staden! Man vill till och med förneka denna enkla sanning, ty hvad vill man icke förneka? Staden suger ut landet; den tar bara emot, men ger dåligt igen. Stäng stadsportarne och staden skall svälta ihjel, ty det växer intet på gatorna. Det belägrade Paris fick lära sig, i hvad beroende en stad egentligen står till landet, men det var en dyr lärdom. Och när milliarderna skulle betalas, så var det de små bönderna som öppnade sina penningpåsar. Bonden skickar mat och bränsle, virke och ull och lin till staden. Hvad får han igen? Bränvin, tobak, kaffe och socker, det vill säga några fattiga lyxartiklar. Men staden är nog oartig att plocka ut det sämsta, ty af hvad beskaffenhet de varor äro som lemnas ut till marknader och landthandlare, det känna vi. När emellertid staden byter med bonden, och bonden är nöjd med de onyttigheter han får, hur kan då staden sägas suga ut landet?

Den som reser öfver Nordsjön ner åt Engelska kanalen skall, då han kommer nära engelska kusten, se att hafvet mister sin färg och att en stor grågul ström, stark nog att gå med egna vågor, stryker fram åt öster till. Hvad är detta för en flod som synes 75 engelska mil från dess källa och hvad heter den källan? Floden är landets must, och källan är staden London. I London, den fläck på hvilken det

största antalet människor packat sig tillsammans, förtäres årligen af öfver 4 millioner människor: 400,000 oxar, $1\frac{1}{2}$ million får, 130,000 kalffvar, 250,000 svin, 8 millioner stycken höns och vildt, 2 millioner muids hvete, för att icke tala om fiskar och krustacéer. All denna mat tages till största delen från Englands jord, något införes från utlandet. Som man nu vet att materien har sitt kretslopp för sig, och att skilnaden mellan den af djurkroppen upptagna och af kroppen verkligen tillgodogjorda näringsmängden är betydlig, så skulle, om man tänkte på hushållning, denna differens återgå till jorden; men nu släppes den ut i floden och går ut i hafvet. Floden, vid hvilken staden ju helst brukar ligga, är således den ständigt öppna åder, genom hvilken landet förblöder. För att underlätta landtmannens sjelfruin och utpressning af jorden har man skaffat kommunikationer som kallas jernvägar. Hvem har icke hört det jubel som åtföljer en jernvägs öppnande, och hur skall jag våga höja mitt svaga rop mot denna flammande Jaggernautsvagn, under hvilken så många troende lägga sina hufvuden att dö. Jag vill försöka på, om ock utan annan påföljd än mitt eget ökade illabefinnande. Jag läste i min ungdom en bok som hette *Upptäckter och uppfinningar*, bearbetad från Figuiers franska original af professor Fock. I kapitlet om jernvägar läste jag med förvå-

ning, att jernvägar i Sverige (boken var nemligen skriven innan vi fått jernvägar), skulle aldrig bära sig, emedan befolkningen var för liten och landet för stort. Den svenske bearbetaren visar med siffror, att anläggningskostnaden skulle bli så oerhördt stor, att man aldrig skulle hinna amortera den innan materielen vore utsliten och skulden ökad med en ny sådans anskaffande. Han föreslog landsvägslokomotiv. Men hans röst nedtystades af patrioternas, och utförandet öfverlemnades åt Nils Ericson. När jag nu läser den vise mannens Betänkande rörande statens jernvägsbyggnader, afgifvet 1856, och sett de senare åren bekräfta hans farhågor, så har jag fått starka tvifvel om det förnuftigas framfärd här i lifvet. Med en generalsblick har han, utan alla intressen och små privatidéer, öfverskådat landets naturliga tillgångar, innan han med fullmagt satte det i en skuld, som kommande släkten skulle betala. Jag har aldrig läst ett Betänkande, som varit så fullt af storblick, af poesi skulle jag vilja kalla det, och så full af ren mensklighet. Grundtanken är ren, den stora naturfriska, hvarför icke Rousseauiska, tanken, att der man har naturkrafter, der är användandet af dyrbarare mekaniska medel slöseri. Han håller på våra, med de mest enkla medel såsom kanalisering underhjelpta, naturliga vattenkommunikationer, och hans alltid återkommande motivering är

den: der vatten fins, der är jernväg ett slöseri. Men hur har man utfört hans stora planer! Han dog i tid för att slippa se ruinen! Den första omedelbara ruinen består i bolagskonkurser med åtföljande skuldsättning af landet, orsakadt deraf, att man dragit jernvägsskenor på sjö- och flodstränder, ja på kanalbank, bara för att få jernväg i sina knutar. Hvad han ej fick se och hvad våra efterkommande först få se är landets utsugning genom frampressad kultur: landets förvandlande till en enda stad, der jernvägsstationerna äro lika många marknadstorg. Svenska jorden är myllfattig; den består hufvudsakligast af svårt bearbetad glacial-lera och rullstensgrus. Den mesta jorden är upptagen och den lille hemmansegaren måste skicka ut sina öfverloppssöner till staden, för att han icke skall klyfva hemmanet längre än till besutenhet, hvarmed menas förmågan att på jorden kunna föda ett hushåll af minst tre arbetsföra personer, en häst eller ett par dragoxar, två eller tre kor och fem eller sex får eller getter. När nu bonden finner afsättning så lockas han till öfverproduktion genom nyodling. Odling är ju ett godt i och för sig, men om såsom händt mellan 1865—75 man upptager 403,000 hektarer plogbar jord för att exportera afkastningen, så är ju detta att ta ut af reserven, ty de öfvertaliga sönerna och alla missnöjda som utvandra skulle haft detta att

tillgå. Nu tar man ut i förskott för kommande släkten och underhåller visserligen dermed den stora lyx som kallas industri, det vill säga lever öfver sina tillgångar. Men kulturen slukar äfven andra offer genom sin misshushållning. I Frankrike finnes numera icke en timmerstock på roten. Paris och de andra städerna lägga in sina golf, paneler och väggar i husen med plank och bräder från Sverige och Amerika. I Frankrike är veden så dyr, att man säljer de minsta pinnar och qvistar som ved och numera nästan allmänt begagnar stenkol. Stenkol är nutidsoptimistens käpphäst och stående motiv mot alla farhågor för skogsförödelse. Men när de engelska stenkolen ta slut? Ja, svarar man, då har Sibirien outtömliga förråd! Godt! Men hvad skall en tunna stenkol kosta i frakt från Sibirien till Paris?

Eller kan detta kallas förnuftig hushållning? Sverige utförde år 1880 ända till 14 millioner kubikfot pitprops eller grufstolpar, hvilka i England och annorstädes skulle tjena som stöd i kolgrufvor. Men Sverige införde samma år 43 millioner kubikfot stenkol (koks och stybb). Äter icke sålunda stenkolsgrufvan upp skogen i grufstolpar så ätes denna af jernvägsmaterielen som först medelst ved skall förvandlas i arbetsbart jern? Hvad få vi af Frankrike för Norrlands skogar, som lära skydda hela åkerbruket? Cognac (bränvin) och vin hufvudsakligen! Vi

ruinera oss sålunda och landet för att få cognac och vin, det vill säga lyxartiklar! Och hvilket vin och hvilken cognac! Det lär vara vårt eget brännvin, som skickas ut att färgas med våra egna blåbär, och det högsta fransmannen består är några plommon och litet bresilja!

Jag återvänder till kulturens *stora* miss-hushållning att icke använda naturkrafterna utan att gå omvägar.

Jernvägarne pinade ut jorden genom att locka till öfverproduktion; sjelfva materielen uppäter skogarne, direkt genom ökad jern tillverkning, ty vår vän jernet har alltid ätit skog, och indirekt genom att äta stenkol, som åter i sin tur äter våra skogar och vår spanmål, som skall bytas mot stenkolen. Jernvägarne konkurrera med kanal- och sjöfart och Göta kanal, som kostat $15\frac{1}{2}$ millioner kronor och helsades som en nationalvinst, blir väl snart igenlagd.

Och ångbåtarne! Hvilka martyrer innan den uppfinningen kom till användning! Och nu, sedan de ätit upp kol och skog, har man nödgats återvända till det fortskaffningsmedel som kostar intet, vinden. Maurys tabeller är kanske nutidens största bedrift, större än uppfinandet af ångbåten, ty genom iakttagelser på vindarnes konstanta riktningar har man kunnat med fördel åter införa segelfartyg mellan Europa och Amerika såsom farliga konkurrenter för ångbåtarne, hvilka på den linien

göra falliter oupphörligt! Naturens väg är sålunda värd all ära och behöfver icke gå »på alla fyra» då den kan gå för fulla segel (bästa herr Voltaire!).

Hvarför utbytte man ångqvarnen, den skog-ätande ångqvarnen mot vattenqvarnen eller väderqvarnen? Derför att tid är pengar! Tid att ruinera sig har man alltid, men det kostar mera pengar att ruinera sig än ge sig till tåls.

Skall jag våga säga ondt om telegrafan, som kan låta mig på några timmar få veta börsnoteringen i New-York eller få nys om Furst Bismarcks reumatism? Jag vågar knappast! Men telefonen? som tillåter mig beställa vagn till teaterns slut eller ordinera min middag på Lidingöbro, eller bjuda mina vänner på kortspel och sista nyheten? Ännu mindre! Eller elektriska ljuset, som förstör ögonen?

Alla hafva det gemensamt att de gagna industrien, och industrien ruinerar landet om ock den riktar den enskilde för stunden, ty industrien frambringar intet; den förädlar, det vill säga den förvandlar nyttigheter till lyxartiklar, och den slukar för sin tillvaro alla jordens nyttigheter. Detta var en grym anklagelse och har anspråk på en hel bok, hvilken ännu icke kan vara färdig.

Huru hafva emellertid dessa härdar för industri uppkommit, hvilka kallas städer och som nu hafva tagit suprematien öfver den öfriga

egentliga folkstocken och utvecklat sig till ett särskildt förkonstladt tillstånd som kallas kultur? De hafva tillkommit på många sätt, men det äldsta sättet är våld; det är smärtsamt för mina goda tankar om menskligheten att erkänna det.* I Sverige började en större grad af arbetsfördelning med alla dess vådor, när styrelsen, landförsvaret och själavården uppdrogos åt särskilda klasser. Der yrkeskonungen med sitt hof slog sig ner och der själavården bedrefs som yrke, det vill säga kring kungshus och offerplatser, senare residens och biskopssäten, uppstodo våra allra äldsta städer, Birka, Sigtuna, Upsala. Krigarne och presterna voro de första menniskor, som undandrogo sig arbetet; alltså måste andra arbeta för dem och i skydd af deras fästen, detta blef borgerskapet; därför har man också vid alla våra äldsta städer träffat spår af fästen, af hvilka ett trettiotal nedrefs af Engelbrekt. Ett exempel i nyare tider är Mariefred. Den uppstod när slottet började begagnas mera flitigt som kunglig bostad, och dess befolkning utgjordes till största delen af hofbetjening, ända tills man i slutet af förra århundradet derstädes anlade ett kronobränneri, då den växte med fart, för att sedan åter förfalla. Ett an-

* Att andra författare hafva andra meningar om städernas uppkomst, utgör icke något hinder för mig att ha min, och min mening är derigenom icke heller vederlagd om den också är kullvoterad för tillfället.

nat exempel är Vaxholm och alla de små städer, som uppstått der en garnison är förlagd. Senare, när man ansåg lämpligt att förlägga marknadsplatser i städerna, flyttades handeln dit. Köpmännen, som ju icke heller frambragte sina nödvändighetsartiklar, behöfde sålunda handverkare, och hela tiden framåt är staden en samling af embetsmän, köpmän och handverkare. Bönderna, hvilka skulle bestå råvaror, funno sig emellertid ej belåtna med dessa inrättningar, hvilka bara gáfvo dem skräp i utbyte mot nyttigheter, och fortforo med byteshandeln till stort förfång för städerna, hvilka vid medeltidens slut hotade att förfalla. Det är då som våldet ånyo uppträder till städernas förmån under förbud mot landsköp, det vill säga genom våld på det fria bytet. Gustaf den I:ste som anses börja Sveriges »nydaningstid» utfärdade de flesta af dessa våldslag och satte som bekant pris på böndernas oxar. Staden med dess herrliga kultur har sålunda sin upprinnelse: 1:o i ett misstag: arbetsdelningen, då försvaret, styrelsen och själavården gjordes till yrken; 2:o i ett brott: då det fria bytet genom våldslag förbjöds. Hade man stannat vid 1:o) och låtit saken haft sin naturliga gång skulle städerna ha förfallit. Det är emellertid detta brott som går igen, då staten håller på att slitas i stycken af de två snart sagdt fiendliga magter den har inom sig: land och stad.

Storstaden är, sådan han nu visar sig, en orimlighet öfver hvars tillvaro man icke kan nog förvåna sig, och stadsbon är en helt annan människa än landtbon. »Menniskan är god, men människorna äro onda» säger min oförgätlige vän Rousseau. Och så snart människorna gytttra ihop sig bli de sämre. Då gifvas anledningar till alla möjliga sammanstötningar och deraf alla dessa polisreglementen öfver hvilka vi klaga, men af hvilkas välgerningar vi njuta. Utan dem skulle män bli öfverkörd och knuffad på gatan, icke få sofva om nätterna, få ökade utsigter att bli innebränd, andas ändå sämre luft, bli ändå mer bedragen i handel, o. s. v. Vi skola sålunda icke gnata på polisreglementena, ty de äro framkallade af nödvändigheten, utan vi skola undersöka om denna nödvändighet är så nödvändig — och dit komma vi strax.

Lyx och nöd lefva bredvid hvarandra i staden så som den icke gör på landet. Lyxen har i senare tider af vissa sofister fått ett sken af helighet omkring sig, emedan den skall ge arbete åt så många. Ja, men lyxen är en ombytlig herre, som i dag ger bröd, i morgon intet. Den framkallar en artificiell folkstock, som lefver på nåder och när som helst kan störtas i elände. Lyxen förderfvar människan, ty den gör henne hjälplös i den stora kampen, den låter kulturmänniskan svälta och frysa der

en annan skulle finna sig mätt och varm. Men lyxen är ett svagt ersättningsmedel för naturen. Stadsbon, som endast har att titta i en husvägg utanför fönstret eller se sig galen på de enformiga, om eviga qualen erinrande, tapeterna, måste fylla sitt rum med föremål som trösta hans sjuka öga. Är han rik köper han en landskapsmålning, är han fattig klipper han ur en illustrerad tidning. För att mildra det olidliga grå ljuset, som störtar in genom hans fönster, hänger han upp brokiga gardiner, kläder möblerna i lysande färger o. s. v. På landet känner icke bonden detta behof, och om han också blir rik, köper han icke någon landskapsmålning af det skäl, att han ej behöfver kopian när han har originalet. Jag lefver vanligen fyra månader om året på landet i en bondes stuga, som jag hyr och begagnar sådan den står för hans räkning om vintern. Aldrig känner jag något behof af lyx i rummens utstyrelsel, och när jag en gång hemtade ut några taflor från staden för att hänga på väggarne, tyckte jag de togo sig så slätt ut, att jag tog ner dem igen. De taflor man stundom finner på bondens väggar äro mindre för att pryda än för att vara minnen, såsom de kända gratulationerna.

Stadsbon begagnar starka drycker i dagligt bruk. Bonden tar sig ett rus vid någon särskild, helst festlig anledning. Stadsbons dryc-

kenskap är motiverad af hans detalj-göra, som icke låter hans själs verksamheter förblifva i harmoni; han vill återställa jemvigten eller sätta sin af arbete ansträngda och nedslagna hjerna i rörelse, och alkoholen har ju den förmågan att röra fantasien, framkalla glada syner och gifva själen en viss känsla af kraft som den förlorat under arbetet. Superiet är sålunda ett symptom, som borde mana oss att söka efter sjukdomen, det vill säga orsaken, ehuru väl genom ärftlighet superiet också kan vara en enkel fysisk sjukdom.

Genom arbetsdelningen har samhället blifvit ett stall, der hvar och en har sin spilta, allt för öfverskådlighet och ordnings skull. Hvarje samhällsmedlem har blifvit så van att hitta den andre i hans spilta, att han känner sig bortkommen om den andre har gått i en annan och han skulle aldrig få tag i sin man om icke det förfärliga bullret väckte uppmärksamhet på hvar han fans, ty det blir ett förfärligt buller när någon går i en annan spilta. Häraf kastkänsla och klassificering. Herr X. har i femton år skrifvit krigshistoria. Han var lyckligtvis militär och konkurrensen i krigshistoria var icke stor. På sextonde året ville han skrifva historia. Då blir ett stampande och ett slående i stallet; historieskrifvarne gnägga och bitas och resultatet blir: han *får* icke skrifva historia. De som förut

icke haft höga tankar om hans krigshistoria äro nu nog infama att berömma hans krigshistoria bara för att få komma åt hans historia, och de som förut berömt hans krigshistoria de erkänna nu med ånger, att de slösat sitt beröm på en ovärdig, ty det är ovärdigt att gå in i andras spiltor. Samhället är upprördt, ty det är rubbadt i sin grundval, som heter klassificering. Kommer då någon spjufver, som tycker det är roligt se på när andra slåss, så förklarar han herr X. berättigad att skriva historia efter som historia endast är krigshistoria. Men då blir samhället ändå mer uppskakadt, ty spjufvern i fråga har rubbat samhällets grundval, som heter sträng klassificering.

Samhället har ett hårdt ord för dem som vilja byta om spilta när de känna att de kommit i galen; de kallas äfventyrare. Det fins intet så missrekommanderande som att byta om lefnadsbana, såvida man icke byter en »sämre» mot en »bättre», ty då »stiger» man. Nu vilja alla förbättra sin ställning, och deraf uppkommer den blodiga fejden efter »lyckan». Den blir blodig, därför att i kultursamhället endast ett par platser finnas för hvar och en som skall lyckas, och hvarje succès är en annans undergång eller åtminstone en sten i hans väg. Aldrig är kampen för tillvaron så bitter och så omoralisk som i kultursamhället, ty äfven den bäste skall snart enligt sakernas na-

tur bli så låg, att han glädjes åt andras undergång då ju densamma befordrar hans framkomst.

Men utom att samhället gjort oss till maskindelar, då hvar och en kunnat vara åtminstone en hel maskin, till likplundrande hyenor, då vi kunnat jaga åtminstone som vargar, har det också gjort oss till dubbelgångare och det är der kulturmenniskan lider mest. Genom att bo ihop, har man måst lägga på sig band, som endast längta att få bli brutna; konvensans, artighet, etikett, allt sådant är nödvändigt, men det är en förfärlig nödvändighet, ty det är falskhet. Samhället har icke dödat vilddjuret i oss, endast förnedrat det genom dressyr, en dressyr som icke är mer att lita på än all annan dressyr, ty glömmet tämjaren sin revolver hemma, så är vilddjuret löst. Den upplysta kulturmenniskan lider af att utanpå sin enkla hvardagsmenniska behöfva bära en samhällsmenniska; det är den senare som håller festtalen, åt hvilka hvardagsmenniskan ler, det är den som skrifver de stora orden, som predikar den stränga moralen, besjunger den fosterländska äran. Det är samhällstvänget, samhällshyckleriet som förnedrar individen och fördubblar honom, så att han lär ett, men lever ett annat. I våra dagar har man på vissa områden af forskning, särskildt litteraturhistorien, sökt härleda författarskapets alster ur författarens lif och leverne, och bemödat sig att finna ett

sammanhang dem emellan, men man har endast sett ett stort svalg. Se hvilka klyftor mellan Tegnér i hans bref och Tegnér i hans dikter och framför allt i hans tal; mellan den fritänkande Thomander och den stränge biskopen! Hvem vill säga att de voro falska! Den som i likhet med mig har tagit dem som exempel på samhällslögnens offer, han har icke kastat sten efter dem, men väl efter samhället!

Det finnes tysta öfverenskommelser, offentliga hemligheter som hålla samhället ihop. Röj dem, lyft på förhängena och hela samhället skall rasa! När jag gjorde det en gång, glad i hågen, som när man gjort en upptäckt,* kommo hederliga, trohjertade vänner till mig och sade enskildt: »du har rätt, det kan icke nekas, men *det får icke sägas!*»

Jag mottog enskilda bref från vänner, som bådo om ursäkt för att de måste racka ner mig i sin tidning, men som gäfvo allt erkännande åt mitt vackra uppsåt att undersöka samhället, ty de insågo, att jag icke hade för afsigt att bara hålla mig till personer, ehuru jag då trodde rätt mycket på personligt inflytande på samhället.

Det fick icke sägas! — Jag sitter ännu som bedöfvad och söker efter meningen i dessa ord och det lilla jag funnit, det har jag skrifvit ner här.

* I den berömda skriften Det Nya Riket.

Man har i våra dagar börjat skylla allt ondt på samhället, då man sett att människan är så insnärjd i samhällsfördomar, band och tvång, att hon blifvit så godt som ofri. Man har från höger, der man eljest brukar vara nöjd då man har det bra, hört skulden skjutas på samhället, därför att venstern är så omoralisk, och från venstern hört detsamma rörande högern. Missnöjet med samhället synes sålunda vara den enda punkt der vänner och ovänner råkas i broderlig endragt. Låtom oss alltså vara vänner, Cinna, och gemensamt angripa samhället för att sedan se efter om det fins några botemedel! Jag har gjort mitt angrepp efter bästa förmåga och öfvergår därför till

Botemedlen.

Som jag funnit roten till det onda hufvudsakligen ligga i arbetets för långt utsträckta delning, hvarigenom samhällsklasser uppkommit, hvilka genom långvarigt arbete åstadkommit den begreppsförvirring, att det nyttiga blifvit mindre ansedt än det onyttiga, och att samhället sålunda blifvit upp- och nervändt, och att derigenom en artificiell folkstock, som strängt taget icke arbetar, underhålles på de arbetandes bekostnad, hvilka i sista hand måste utpressa jorden, så kan botemedlet naturligtvis endast sökas i

1:o. Arbetets mindre utsträckta delning (= Sjelfhjelp).

- 2:o. Samhällets rättvändning, så att det nyttiga kommer öfverst, hvarigenom lagen om det sociala anseendet kommer att omgöras (= Sjelfstyrelse).
- 3:o. Hushållning, hvarvid särskildt bör fästas afseende på naturkrafternas användning (= Lyxens hämmande).

Med arbetets mindre utsträckta delning menar jag ingenting mindre än att kulturmänniskan, ifrån att nu uppfostras till en detalj, en krympning, som söker sitt lefnadsmål i att samla kapital för att undgå arbetet, uppfostras till sådant arbete, hvaraf hon säkert kan lefva, med bibehållande af kroppens alla färdigheter och dermed själens. Det är sålunda icke annat än hvad alla förnuftiga människor predika då de uttala ordet: *sjelfhjelp*. Gör dig oberoende af befordran, af arbetsgifvare, som i sin tur äro beroende af efterfrågan, af kapital, som kan förlora sitt värde, af äran, som är en dikt, af socialt anseende, som är ett misstag, och lef för dig och det kommande släktet; utveckla alla din kropps och själs krafter och blif en sund, fullständig människa och släktet, ja det sjuka samhället, skall bli sundt. Arbetsdelningen, som nu prisas som kulturens upphof, förer skenbart släktet framåt, men dödar individen. Hur kan släktet lefva friskt, när individerna äro döende?

Man talar i våra dagar mycket om lifsglädjen och dess försvinnande. Hvad är lifsglädjen?

Det är väl känslan af att vara en frisk menniska, hvars alla krafter äro i verksamhet för tillvarons uppehållande. När är lifsglädjen störst hos kultur-menniskan? Mellan 15 och 25 år, innan ännu samhället hunnit klippa, putsa och spaliera upp den unga växten, som då är i safningen. Det är vid den tiden då den unge mannen skulle ge lif åt ett kommande slägte, men nu hindras derifrån af brist på en ställning, det vill säga mat åt de kommande. Att samhället fordrar äktenskap såsom varande en garanti för att de kommande skola få mat, det gör samhället rätt i, *under nuvarande förhållanden*, och det visar förnuftig omtanke hos samhället, men individen begär bestämdt ett brott, då han offerar det kommande slägtets lifskraft genom att uppskjuta äktenskapet för att eröfra sig en ställning i stället för godt bröd och god luft. Att han genom att gifta sig sent blott ger hvad som är öfver af lifskraft, det vet man. Men barnen få sedan uppfostras af utbrunna gubbar och gummor och det skall också göra dem snart till åldringar. Ja, man kan ju se barn, som födas lillgamla, riktiga underbarn. Men hvart taga alla underbarn vägen? Köp en i drifhus uppdragen växt och ställ den i ett boningsrum, så får man se om knopparne bli blom ens.

Denna känsla af aftagande kraft har hos våra dagars ungdom ändtligen brutit ut i en spasmodisk ansträngning att rädda sig; och sporten har

derför en betydelse af sjukligt symptom, ett i och för sig onyttigt arbete, då så mycken muskelkraft användes på att icke frambringa något. Ty den kraft som förnötes genom sport kan ju icke uppträda produktiv i den stillasittandes systerställning, och redan den tanken att intet direkt uträttas med att lyfta ett par jernkolor skall förtaga verkan. Sporten är ett surrogat, en omedveten dragning åt det rätta hållet.

När man i de Engelska fångelserna ansåg orätt att låta brottslingen konkurrera med den fria arbetaren, införde man ett arbete, som icke frambragte något; man lät fången trampa eller väfva ett hjul. Så länge fången lefde i den tron att han gjorde något nyttigt, mådde han väl, men så snart han fick veta, att han drog eller trampade tomning, blef han modstulen och föll af. Sporten är bara ett trumphjul om den också ökar matlusten. Hvarför inför man ej en nyttig sport? När Grefve Moltke stiger upp från sina kartor och depescher går han i sin trädgård, och Furst Bismarck lär vara en skicklig jordbrukare.

Athen, som var kulturstaten i sin glans, hade omkring 20,000 medborgare, som gjorde sport i palestran, och filosofer, som spatserade i pelargångar, och artister, som skulpterade gymnasterna och filosoferna. Men för att dessa kulturmenniskor skulle få vara kulturmenniskor så måste ett par hundra tusen slafvar arbeta jorden och öfva

handtverk. Naturen tog en gruffig hämd! Den förde filosofernas och gymnasternas sinnén på sådana afvägar, att de icke längre ville föröka sig, utan förföllo till onaturliga laster! Har man icke rätt att deraf sluta det naturen icke vill ha några gymnaster och filosofer på sådana vilkor? Grekland gick naturligtvis under och kan i våra dagar knappast kallas ett kulturfolk i ny mening. Men Rom tog upp exemplet och gick samma undergång till mötes.

Man beklagar i vår tid den försvunna herrligheten och gräfver upp bevisen på det förgångnas elände. Italienaren deremot, som återfått lifsglädjen, betraktar en tysk professor med sitt utvecklade kranium som en missbildning. Och hvad skall han tro, när han ser en gammal man komma ner till det sköna landet och i stället för att njuta af naturens alltid nya skådespel gå med en tumstock och mäta sönderslagna kolonner, hvilkas skönhet han icke en gång njuter af? Men den tyske professorn anser italienaren vara ett djur! Hvem är lyckligast och hvem är nyttigast?

Huru skola vi komma derhän, att vi skola få det kroppsliga arbetet aktadt, ty det är egentligen därför att det är ringaktadt, som man icke ger sig till det? Jo vi skola vända samhället rätt igen. Och det är återigen på denna punkt jag träffar samman med alla dem som

icke genom specialisering eller intressen förlorat förnuftet. Det är genom *sjelfstyrelse*.

Om människorna icke hade intresse af att styra sig sjelfva skulle man få ha en polis för hvarje individ. På landsbygden, der man bor på längre håll från hvarandra, kommer man icke i så många konflikter som i staden. Derfor kan en landtman lefva ett helt lif utan att se annan styrelse eller ha direkt beröring med annan styrelse än kronofogden, åt hvilken han betalar skatten. Han kränker icke grannens rätt, icke därför att han fruktar länsman och ting, utan därför, att han är rädd grannen skall kränka hans rätt igen. Så går det till i verkliga lifvet.

Är det nu så svårt att styra ett land, så att man skulle behöfva ha en yrkesstyrelse, som skall skriva upp allting, likt och olik? Staden förnekar det sjelf i praxis. Att vara förste anses vara det lättaste, ty det blir man vid aderton års ålder, om man nödtorftigt lärt sig rida, fäkta och tala franska. Nå, invänder man, i den konstitutionela monarkin är det ministrar och riksdag som styra. Godt! Staten fordrar ingen examen af sina ministrar, och till riksdagsman duger ju en handtverksarbetare, ja till och med(!) en bonde: och märk väl; man ser ju att riksdagsmannen kan sköta det svåraste af styrelsevärf, lagstiftarens, utan att öfverge sitt yrke! Det är dit jag ville komma!

Olägenheterna af att utbilda yrkesembetsmän har jag ofvan anført: ett till ärftlighet urartande embetsstånd, som tror sig ha rättigheter der det ensamt har skyldighet; som invagga sig i tron, att de stå högre än de andra medborgarne på den grund just, att de icke hafva något nyttigt arbete som håller dem vid samma intressen som medborgaren, hvarigenom de snart lösas från allmänna menskliga band och stanna i en icke kroppsarbetande klass.

Men, invänder man, embetsmannen har sin svåra examen?

Men, invänder jag, hvarför skall han på en lägre underordnad plats ha en svårare examen än riksdagsmannen och ministern?

Att svara på det blef en ny anklagelse, som jag spar med. Men nog antyder detta missförhållande en bristfällighet i statens organisation att så skall vara.

Vi hafva fått kommunallagar och landsting och vi peka med stolthet på denna sjelfstyrelse! Nåväl! Låt oss göra denna sjelfstyrelse till verklighet, och låt de centrala embetsverkens arbete delas ut på landtregeringen och låt riksdagen vara en kongress från provinserna och städerna, som endast beslutar om riket såsom statsförbund, bestämmer om krig och fred, slår mynt, o. s. v. Det är centralisationen, som på papper och i tabeller är så vacker, men i verkligheten dödar allt menskligt lif. Sverige är

sammankommet icke allenast af Svealand och Götaland utan äfven af Danmark, Norge, Finland och -- Mongoliet. Det är icke så länge sedan Skåne, Halland och Blekinge annekterades. Den ena provinsen har de sedvänjorna och den andra de; Skåne har mellersta Tysklands klimat och tar sin kultur från Danmark, Norrland har Norrlands klimat. Nu vill man lagstifta öfver en bank för alla dessa! Är det underligt att det stramar då? Den nationela enheten skall vinna derpå, och exemplet med Tysklands beprisade enhet skall endast om en viss tid ådagalägga, att enheten blir orsaken till sprängningen.

Det är det myckna styrandet som gör människorna så kinkiga, och när de ej kunna inse nyttan af en styrelse, tro de lätt att embetet är till för embetsmannens skull, och så kan det stundom vara. När staten har en hop zoologer som gå och svälta, så vill staten skaffa dem sysselsättning och bröd. Så gjorde den en gång, under föregifvande af allmänt väl, några fiskeri-intendenter, som skulle lära våra fiskare att fiska. Följden blef snart en lagstiftning, som bestämde bland annat om maskornas storlek i notkilen. Detta i den lofliga afsigten att skydda fiskynglet. Men nu började en razzia efter fisknotar, ty intendenterna skulle ju något göra. Deraf uppstod stor förbittring hos fiskarfolket, ty de till exempel, som hade

godt vassbucksfiske fingo numera, om de ville ha någon vassbuk, bli lagbrytare. Och de kunde ej finna, att lagen hade någon afsigt att skydda fiskynglet, som de sjelfva skyddade, ty de kastade alltid tillbaka i sjön den småfisk, som de fingo i noten. Förbittringen blef stor när man gjorde ett notbeslag, ty en not kostar 3 à 4 hundra kronor och är en liten fiskares förmögenhet. Några år senare, då de gamla notarne hunnit bli utslitna och man gjort nya, kom en gång en intendent och skulle syna en ny not. Han fann maskorna för små. Fiskarena bedyrade att noten var lagenlig. Twist uppstod. Landshöfdingen, som händelsevis befann sig i närheten, tillkallades. Ny mätning verkställdes och se, maskorna voro ändå för små. Då upplyste en gammal fiskare, att maskorna voro för små på land, när noten hängde torr på gistena, men i sjön voro de laggilda, ty då spändes noten af hallarne (sänkena) och garnet tøjde sig, och, anmärkte han, här i socken bruka vi aldrig dra not på land. Anmärkningen befans riktig och intendenten besvärade sedan icke fiskarena med några syner. Men någon tid efteråt hade han grundat ut ett nytt sätt att salta strömming, och som han äfven ville hugna fiskarena med sin nya upptäckt, drog han ånyo ut att predika. Han hade nemligen funnit, att det var en stor nationalförlust att rensa strömmingen och att

strömmingen skulle bli mycket fetare, om han fick behålla råken då han låg i laken, ty inelfvorna voro särdeles fett-haltiga. Fiskarena invände, att den metoden var gammal och på grund af rön förkastad af deras förfäder: 1:o emedan det fetthaltiga innandömet fordrade så ofantligt med salt, att sjelfva köttet liksom brändes upp och blef som horn; 2:o ville ingen köpa deras strömming, då halfva tunnan bestod af salt, och 3:o kunde handelsmannen tala på dem för falsk vara, då en fjerdedel af tunnans innehåll bestod af afskräden.

Intendenten vidhöll sin mening och fick anslag att skriva en bok om strömmingssaltning; och fiskarena läste aldrig den boken af den enkla anledningen, att de i allmänhet icke kunde läsa, men de vidhöllo också sin mening om strömmingssaltningen och hålla vid den ännu.

Detta är ett exempel på öfvermått af välvilja från statens sida och på en besvärlig sådan. Det är att kränka gammalt förståndigt folk då man behandlar dem som barn, och därför blir ropet på sjelfstyrelse allt högre.

Med sjelfstyrelse följer sålunda af sig sjelf konungadömet afskaffande. Detta kan aldrig ske med några våldsamma åtgärder, hvilka endast framkalla reaktion, utan kommer nog, när upplysningen stigit ända till samhällets höjder,

af sig sjelf att nedläggas, ty när det parlamentariska styrelsesättet blifvit en full verklighet skall ingen förständig menniska vilja åtaga sig den löjliga rolen att vara en mannekin.

Med sjelfstyrelse följer naturligtvis också rätt för hvar och en att bestämma om sin själs angelägenheter, så att man icke som nu skall af samhället tvingas att understödja en lära, som man ej tror på och dermed ytterligare inöfva sig i osanningar.

Med sjelfstyrelse följer också jury-domstolar och likhet inför lagen.

Med sjelfstyrelse följer äfven yrkesarméernas afskaffande, hvarigenom samhället befriar sig från en klass, som är försatt i den omoraliska belägenhet, att den har intresse af att folken retas ihop till krig.

Sjelfstyrelsen är naturligtvis byggd på allmän rösträtt.

Men de missnöjda? Ja, med samhällets rättvändning följer ju, att det nyttiga äras och det onyttiga får mindre efterfrågan, och arbetet med kroppen kommer att åtnjuta det mesta sociala anseende. Jagten efter kapital och succès skall bli mindre, och människorna skola icke spränga sig för att nå ett pris, som fallit i värde.

Men land och stad med sina olika begrepp om stort och icke stort? Ja de få väl göra

som Abraham och Loth! De få skiljas när de icke kunna draga jemt!

Men staden, som är en utväxt på samhället, som bygger pesthärdar, hvilka icke kunna hjälpas af sundhetspolisen, som ger anledning till alla dessa polisreglementen? Den får väl göra som landet en gång gjorde för hundra år sen, när bönderna packat ihop sig i byar med eviga bytvister. Den får göra ett storskifte. Man får, som den qvicke anmärkt, »lägga städerna på landet», hvartill de förmögne redan gjort en början med Villastäder, och kommunerna med esplanader och planteringar.

Och de olyckliga arbetarne? Jo dem skall staten gifva jord att odla! Det fins sådan i riklighet, och frågan om kronodomänerna var ju en handräckning åt min lära. Jag tror så visst, att det icke finnes en arbetare i fabrik, som om han är missnöjd med sin dåliga luft, sin dåliga mat, sina dåliga bostäder, icke skulle vilja byta den ohelsosamma verkstaden mot ett permanent sommarnöje; och jag tror han hellre skulle stanna hemma och odla sitt land än resa till Amerika och börja om samma kamp han så illa kämpat hemma; och kan icke den gamle arbetaren, som är född i staden, bryta med ett lifs vanor, så skola hans barn göra det, och det är ju för släktet som kommer vi tänka och skrifva.

Men de missnöjda bönderna? Hvarför utvandra de i sådana massor? Är det verkligen grundskatterna? Till en del.* Dessa skatter äro nemligen icke en ränta, som bonden erlägger för att han fått jorden af staten, ty han har icke fått den, utan häfdat den med odlarens och den förstkommandes rätt. Dessa skatter äro till en stor del tillkomna med det våld regenten haft ett slags rätt att utöfva, hufvudsakligast genom krigsförklaring. Han förklarar ett krig: sedan frågar han för syns skull när fienden står i landet, om bonden vill försvara sig. Med knifven på strupen svarar man alltid ja. Staten skänker sålunda icke bonden något, när han återbördar tvångslån.

Men om nu också dessa skatter kunna gå till 60 procent af afkastningen, så skulle väl icke nu först missnöjet ha tagit en sådan våldsam form, att hela utvecklingsmaskineriet hållits stilla i nära tjugo år, att ett helt uppväxande slägte icke sett ett spår af frihet växa i 1865 års djupplöjning och därför blifvit modstulet, gammalt i förtid och allt hvad det ankla-

* I Upland finnas 5 hemman med en skatt af 50 à 60 procent af afkastningen. I Stockholms län finnas 7 med en skatt af 40 à 50 procent. I Stockholms, Upsala, Vesterås och Nyköpings län finnas 39 hemman med en skatt af 30 à 40 procent. I hela Sverige finnas 125 med en skatt af mellan 20 à 30 procent och 308 med en skatt af mellan 10 och 20. (Carlson, Grundskatterna.)

gas för, och att med stillastående, reaktion och radikalism kunnat ostörda drifva fram såsom de gjort. Nej, det är grundskatternas förhatliga natur, ett minne af trälldomen, som dyker upp som ett spöke. Det är landet, hvilket stannat i sunda, enkla vanor, som reser sig emot staden, mot det dekomponerade kultursamhället med dess pockande på att bli födt af landet och födt gentilt. Det är missnöjet med att vara landets herrar och bli behandlade som lastdragare; det är rikets fyra millioner landtmän, som förklara sig icke vilja draga den halfva millionen stadsbor med dess misstänkta kultur och embetsmanna-institut och konstskolor och teatrar; det är naturens uppror mot en sig upplösande kultur.

Det är sålunda icke ett parti i mening af kotteri, det är helt enkelt befolkningen i stort taget som reser sig mot kotterierna.

Men ett eget tecken, liksom en blindlykta i natten, faller öfver de förhandlingar, som vid de offentliga mötena i riksdagshuset hålles mellan regering och bönder. Regeringen lofvar bönderna aflösning (ibland afskrifning) af skatterna om bönderna i erkänsla vill gifva regeringen (obs.!) en armé. Hvem är regeringen som uppträder som antagonist mot bönderna? Är regeringen en annan person med andra och motsatta intressen än folket (= bönderna)? Har regeringen (= folket) något att skänka

bort åt bönderna (= folket) mot en gengåfva af bönderna (= folket). Det blir sålunda uttydt: folket skänker sig sjelft en gåfva af skattelindring mot att folket i gengåfva får nya skatter i form af en armé. Eller är det regeringen i egenskap af antagonist mot folket som begär en armé? Hvad skall regeringen med en armé? Kanske för att införa nya grundskatter. Eller är regeringen helt enkelt ett parti?

Så ledsamma förvecklingar hafva emellertid uppstått i en stat genom yrkesregerings utbytande mot sjelfregering, att folket uppreser sig emot sig sjelft? Kan man begära något värre? Eller kan man föreslå något annat bote-medel än Abrahams och Loths?

Hvad skall bonden svara på de tillvitelser han får, att han är obildad och icke förstår statens höga intressen? Han svarar, att han skall be att få vara obildad som hittills, och att han icke vill ge ett öre för en bildning, som icke gör människorna bättre eller lyckligare, tvärtom! Han vill icke veta hvad Cæsar sade när han gick öfver Rubicon, han vill inte känna året när Karl Knutsson tredje gången blef konung, hvad amo heter i supinum eller på hvilken vägg Rafaels sittande madonna hänger; han har alldeles tillräckligt af att veta hvad Abraham sade när han icke offrade Isaac, men skulle gerna vilja, att staten lärde honom statens i stället för Mose lagar. Så obildad är han.

Jag tillskrifver sålunda bondens utvandring icke öfverbefolkning (i stort taget, ty städerna äro nog öfverbefolkade), ty Sverige är nästan lika stort som Frankrike med dess 36 millioner. Man säger visserligen alltid så, att landet icke kan föda sig med åkerbruk och boskaps-skötsel. Så säger man i Schweiz (der jag skrifver detta): »Vi skulle svälta ihjäl om vi icke hade industri». Men man behöfver bara resa omkring något litet, skall man se huru jorden är begagnad. De bästa kullarne äro betäckta med vin; stora sträckor ligga som betesmarker med fruktträdsodling. Derfor får man här dåligt bröd och dåligt vin, ty Schweiz är intet vinland. Hur odlar man jorden i Frankrike efter den kan ge så mycket? Jo, man hackar den, och samma jordlapp som under vanhäfd gaf 1 ger nu 2. Det är sålunda miss-hushållning, som vållar skenbar öfverbefolkning, eller att landet synes icke kunna föda så många som det kan. Och det är industrien som lockar folket från jordbruket, så att jorden knappt kan odlas. Det är der det kniper. Det viktigaste får ligga efter.

Skola vi tala om bränvinsbränningen, som nödsakar oss att införa spanmål? Jag, som icke är nykterist och unnar människan ett godt rus på en ledig stund, vill icke tala mot bränvinet; men det fins andra sätt att få rus och mycket godare rus och rus som man får laga hemma

utan att ha någon äldre officer som luktar i pannan. Hvarför lagar icke bonden sig ett starköl eller ändå bättre hvarför tar han icke upp det gamla mjödet? Bin föda sig sjelfva och litet malt kan han ju släppa till. Mjöd ger ett förträffligt rus och ett gladt sådant, under det att bränvinet bara döfvar och närar onda passioner. Hvarför gör han sig icke Bordeaux, när drufvan växer på blåbärsriset och metoden kan läras i Lübeck; hvarför planterar han icke äppelträn, som trivas så väl i vårt land och som gifva den sköna cidern, som skulle gå utanpå det dåliga, oftast kopparförgiftade svagdrickat? Hvarför äter han icke sina champignoner och sina sköna murklor, riskor, kantareller? Hvarför sätter han icke några tobaksplantor sjelf i stället för att köpa kålblad, susade med saften af på gatorna upplockade cigarrstumpar? Hvarför håller han icke ankor, gäss, dufvor, kaniner, som skulle ge honom köttmat litet oftare än han nu får, då han skall sälja slagtdjuren för att få bränvin? Hvarför håller han sådana dyrfödda, ömtåliga och olämpliga dragare i åkern som hästar? Hvarför har han icke en trädgårdstappa som barnen få sköta? Der han kan ha sin kål, sina gurkor, sin persilja? Jo derför att han är loj, svarar man! Ja. Men hur har han blifvit det? Han har blifvit misshandlad i århundraden! Han har blifvit van att få sina åkrar

nedtrampade, sina visthus sköflade, sina söner utskrifna och dertill ovelt. Sådant kan i längden nedtrycka sinnet och slutligen bli ett slägtmärke. Han föraktar stadsbon som en krymping, den der icke kan gå öfver en gärdesgård och icke vågar att se en tjur i ögonen, men han vill gerna ha hans manér, då han ser att de ge anseende. Men när han icke kan göra om sig, så faller han tillbaka och blir likgiltig, så mycket mer då han hör på afstånd hur «herrarne i Stockholm» styra och ställa och jubla och regera och tala om saker, som han icke vet om, och som slutligen uppenbara sig i form af en kungörelse från predikstolen.

Han klagar öfver den styfva leran han skall bruka och den är styf, men han förbättrar den ogera med dyjord från torfmossarne eller kärret. Han begagnar ogera mergeln, som just skulle göra hans jord lika drifvande som sydlandingens. Han har vid hafskusterna guldgrufvor af tång, men lemna den i många provinser obegagnad. Han är stationär, säger man! Ja, men hur har han blifvit det?

Idealstaten vore den: der hvar och en födde sig sjelf, klädde sig sjelf, utan att schackra och byta: der sålunda intet utfördes ur landet, aldra minst af näringsmedel, som utbyttes mot lyxartiklar, der sålunda icke heller något behöfde införas. Det vore sjelfhjelp i ordets största och vidsträcktaste bemärkelse. Då skulle inte

kulturmenniskan behöfva lefva med andan i halsen för sin utkomst, icke begagna sport och sjukgymnastik för stillasittande lif, icke brunnar och bad för öfverflöd i mat och dryck, icke ådraga sig lungsot i kapplöpning efter en syssla eller ett äretecken och icke föda ett blodlöst slägte, som icke längre kan med bibehållen heder nära sig, utan måste begagna sitt öfverkloka förstånd i stället för sina krafter. Men hur skola vi komma dit? Icke går det med jordens delning, som några socialister vilja, och icke med egendoms gemensamhet, som kommunisterna tro, icke med styrelselöshet som anarkisterna mena! Kanske det icke går alls?

Ett hopp men ett svagt finnes, och det är: att nöden tvingar oss dertill! När verlden gjort bankrutt, när tron på penningen och krediten upphört, när det nemligen visat sig praktiskt, att penningen var en dikt, att den icke var något samladt arbete, mycket mindre ett upplag af nyttigheter, då kanske!!

Stödes detta hopp något af den erfarenhet vi ega om naturens oändliga förmåga att bota sjelf, att lägga rättelsemedlet i misstaget, läkemedlet bredvid sjukdomsfröt, då kanske!!

Hvad ha vi då att göra? Icke att komma med knifven nu och operera, utan afvakta och understödja naturen. Icke åtminstone lägga några hinder i vägen för dess verkningar genom skydd och prohibitiv; icke plåstra med för

mycken lagstiftning men icke heller gifva laga skydd åt någon — med ett ord låta naturen verka — i frihet! Men detta kan icke naturen förr än vi återfått vår af naturen oss gifna frihet, som jag kallat: sjelfstyrelse! Den är utgångspunkten, från hvilken vi sedan kunna verka. Gif oss den på prof, och vi få se! Eljes hafva vi lagliga medel att taga den, och det är ännu blott försagdhet, som hindrar oss att begagna de lagliga medlen!

